

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ
ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Ευρωμεσογειακή Συνεργασία μετά την «Αραβική
Άνοιξη»

Προοπτικές και Προϋποθέσεις μιας Συνολικής Πολιτικής Ασφάλειας και
Ανάπτυξης στη Μεσόγειο

Κωνσταντίνος Καραπουλάκης (Μ01315)

Επιβλέπων Καθηγητής : Γεώργιος Βοσκόπουλος

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2016

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Κωνσταντίνος Καραπουλάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>Εισαγωγή</u>	6
<u>Κεφάλαιο 1</u>	
Η Συνεργασία Ε.Ε. – Νότιας Μεσογείου πριν την «Αραβική Άνοιξη».....	13
1.1 Το Θεσμικό Πλαίσιο της Συνεργασίας.....	15
1.2 Η Στρατηγική της Συνεργασίας.....	26
<u>Κεφάλαιο 2</u>	
Η «Αραβική Άνοιξη» και το Νέο Σκηνικό στη Νότια Μεσόγειο.....	31
<u>Κεφάλαιο 3</u>	
Η «Αραβική Άνοιξη» και το Νέο Σκηνικό για την Ε.Ε.....	37
<u>Κεφάλαιο 4</u>	
Η Συνεργασία Ε.Ε. – Νότιας Μεσογείου μετά την «Αραβική Άνοιξη».....	49
4.1 Θεσμικές Πρωτοβουλίες.....	50
4.2 Οι Προοπτικές μιας Νέας Στρατηγικής.....	56
<u>Κεφάλαιο 5</u>	
Οι Προϋποθέσεις Βιώσιμης Συνεργασίας Ε.Ε. – Νότιας Μεσογείου.....	58
<u>Συμπεράσματα</u>	62
<u>Βιβλιογραφία</u>	67

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

EEAS	European External Action Service
MENA	Middle East and Northern Africa
E.E.	Ευρωπαϊκή Ένωση
E.K.	Ευρωπαϊκές Κοινότητες
IPCR	Integrated Political Crisis Response
CSDP	Common Security and Defence Policy
CPM	Civil Protection Mechanism
EBCGA	European Border and Coast Guard Agency
ENP	European Neighbourhood Policy
EMP	Euro-Mediterranean Policy
UfM	Union for the Mediterranean
EKAX	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
EOK	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
EYPATOM	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας
GMP	Global Mediterranean Policy
OHE	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
EUISS	European Union Institute for Security Studies
UNHCR	United Nations Refugee Agency
IOM	International Organization for Migration
EASO	European Union Asylum Support Agency
SIAC	European Union Single Intelligence Analysis Capacity
EUBAM	European Union Small Border Assistance Mission
GSC	General Secretariat of the Council
ERCC	Emergency Response Coordination Centre
TFEU	Treaty for the Functioning of the European Union
EPN	European Patrols Network
FRONTEX	European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders
PLO	Palestinian Liberation Organization / Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Διαχρονικά, οι σχέσεις μεταξύ της Ευρώπης και της Νοτίου Μεσογείου διέπονταν από δύο κυρίαρχα στοιχεία: τη συνεργασία στο εμπόριο, και τις συγκρούσεις πάνω στα ανταγωνιστικά γεωπολιτικά, γεω-οικονομικά και πολιτισμικά συμφέροντα. Η κατάσταση αυτή δεν περιοριζόταν μόνο στις σχέσεις Ευρώπης – Νότιας Μεσογείου. Η ίδια εικόνα χαρακτήριζε και την κρατούσα κατάσταση στο εσωτερικό των δύο υποσυστημάτων, Ευρώπης και Νοτίου Μεσογείου, ξεχωριστά.

Μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, τα Ευρωπαϊκά κράτη έλαβαν ιστορικές αποφάσεις και προχώρησαν σε στενότερη συνεργασία μεταξύ τους, η οποία εξελίχθηκε σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) Το ίδιο επεδίωξαν και για τις σχέσεις τους με τα γειτονικά τους κράτη. Και όχι μόνο να συνεργαστούν με τα γειτονικά τους κράτη, αλλά να προωθήσουν και την οικονομική συνεργασία των γειτονικών κρατών μεταξύ τους, ως βασική προϋπόθεση για τη σταθερότητα και την ειρήνη στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε. Ενώ οι προσδοκίες τους ευοδώθηκαν στην Ανατολική Ευρώπη μετά το 1990, αντίθετα η συνεργασία Ευρώπης – Νότιας Μεσογείου έχει ουσιαστικά αποτύχει. Μετά την «Αραβική Άνοιξη» (2011-2013) τα δεδομένα στις σχέσεις μεταξύ Ευρώπης – Νότιας Μεσογείου έχουν αλλάξει δραματικά, με τα ζητήματα ασφάλειας να κυριαρχούν, αφού οι νέες συνθήκες απειλούν την περιφερειακή σταθερότητα συνολικά.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει τις προσπάθειες προσέγγισης Ευρώπης – Νότιας Μεσογείου πριν την «Αραβική Άνοιξη», να ερευνήσει τα αίτια που οδήγησαν σε συνεχείς αποτυχίες, και το κυριότερο, να εξετάσει τη συνεργασία Ε.Ε. – χωρών Νότιας Μεσογείου μετά τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης» και πώς διαμορφώνεται το νέο περιβάλλον μεταξύ Ευρώπης, Βόρειας Αφρικής και Μεσογειακής Μέσης Ανατολής, με έμφαση στα ζητήματα της ασφάλειας. Τέλος, στόχος της μελέτης είναι η απάντηση του ερωτήματος, αν μετά την «Αραβική Άνοιξη» μπορεί να υπάρξει βιώσιμη Ευρω-Μεσογειακή συνεργασία και πώς μια τέτοια συνεργασία μπορεί να αποτελέσει ταυτόχρονα αναπτυξιακό εργαλείο και άξονα ασφάλειας και σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Οι Συνθήκες, βλέπετε, είναι σαν τα κορίτσια και τα τριαντάφυλλα: διαρκούν όσο διαρκούν»

Σαρλ ντε Γκωλ

Για χιλιάδες χρόνια, η Μεσόγειος υπήρξε σημείο συνάντησης αλλά και χώρος σφοδρών συγκρούσεων μεταξύ των πολιτισμών της Ευρώπης της Βόρειας Αφρικής και της Μεσογειακής Μέσης Ανατολής (Λεβάντε). Από πολύ νωρίς, οι ιδιαίτερες γεωγραφικές, κλιματολογικές και ιστορικές συνθήκες στη Μεσόγειο βοήθησαν στην ανάπτυξη πολιτισμών που ανέπτυξαν με τη σειρά τους σχέσεις συνεργασίας αλλά και ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ τους. Η Ευρώπη ήταν πάντα η μεγάλη αγορά για τις πλούσιες σε προϊόντα Μεσογειακές ακτές της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, και για το λόγο αυτό όλες οι Ευρωπαϊκές Αυτοκρατορίες επεδίωξαν τον έλεγχο των Μεσογειακών ακτών για τη γεωπολιτική και γεω-οικονομική τους ασφάλεια. Διαχρονικά, η περιοχή του Λεβάντε και της Βόρειας Αφρικής λειτουργούσε γεωπολιτικά ως «ζωτικός χώρος» για τις Ευρωπαϊκές δυνάμεις, ενώ γεω-οικονομικά ήταν πάντα περιοχή στρατηγικής σημασίας για τον εφοδιασμό της Ευρώπης σε πρώτες ύλες και τρόφιμα. Για παράδειγμα, η περιοχή που βρίσκεται σήμερα ο Λίβανος τροφοδοτούσε την Ευρώπη με ειδική ξυλεία απαραίτητη στη ναυπήγηση караβιών, ενώ η Αίγυπτος τροφοδοτούσε την Ευρώπη με σιτηρά. Επίσης, στο χώρο της Μεσογείου γεννήθηκαν και έδρασαν οι μεγαλύτερες Αυτοκρατορίες της ιστορίας, όπως η Ρωμαϊκή και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Στο χώρο της Μεσογείου διαδραματίστηκαν οι κυριότερες συγκρούσεις που σημάδεψαν τη στρατηγική σκέψη (Πελοποννησιακός Πόλεμος, Καρχηδονιακοί Πόλεμοι), και διαμορφώθηκαν οι γεωπολιτικές πεποιθήσεις και συνθήκες που ισχύουν σε μεγάλο βαθμό ως σήμερα (Σταυροφορίες, Συμφωνία Sykes-Picot). Τέλος, στον χώρο της Μεσογείου γεννήθηκαν και οι δύο μεγαλύτερες θρησκείες που καθόρισαν την πορεία της παγκόσμιας ιστορίας – ο Χριστιανισμός και το Ισλάμ.

Λόγω των ιστορικών σχέσεων, όπως διαμορφώθηκαν, μεταξύ της Ευρώπης και των χωρών της υπόλοιπης Μεσογείου, από πολύ νωρίς αναπτύχθηκε μια αντίληψη «Βορρά-Νότου» μεταξύ τους, με την έννοια ότι ενώ ο

πλούτος βρισκόταν στη Νότια και Ανατολική πλευρά της Λεκάνης της Μεσογείου, τον έλεγχο τον ασκούσαν σχεδόν πάντα οι δυνάμεις του Ευρωπαϊκού Βορρά, με εξαίρεση την περίοδο εξάπλωσης του Ισλάμ από την Αραβική ως της Ιβηρική Χερσόνησο. Και αυτή είναι μια αντίληψη και μία πραγματικότητα που παρήγαγε συγκρούσεις. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία έθεσε υπό τον έλεγχό της σχεδόν ολόκληρη τη Μεσόγειο μέχρι που χωρίστηκε σε Ανατολική και Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, με το Ανατολικό τμήμα να δίνει ζωή στη μακροβιότερη Αυτοκρατορία της ιστορίας, τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Με τις Σταυροφορίες, τα Βασίλεια της Δυτικής Ευρώπης επέστρεψαν δυναμικά στην περιοχή του Λεβάντε, μέχρι και την τελική επικράτηση των Οθωμανών που επεκτάθηκαν ως τα Βαλκάνια και την Κεντρική Ευρώπη. Έκτοτε, και για αρκετούς αιώνες, η Ευρώπη και η υπόλοιπη Μεσόγειος, ακολούθησαν ουσιαστικά μια ξεκομμένη μεταξύ τους πορεία.

Το Ευρωπαϊκό ενδιαφέρον αναθερμάνθηκε για την περιοχή της Μεσογείου με την σύντομη εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο και τη Συρία (1798-1801). Το Γαλλικό ενδιαφέρον και στη συνέχεια η τύχη της σταδιακά συρρικνούμενης και καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ενεργοποίησαν και το ενδιαφέρον της Μεγάλης Βρετανίας για την περιοχή. Με τη διάνοιξη της Διώρυγας του Σουέζ το 1869 επήλθε επανάσταση στο παγκόσμιο εμπόριο και τη ναυτιλία, με αποτέλεσμα η Αίγυπτος να αποτελεί έκτοτε στρατηγικό σημείο στους σχεδιασμούς των ναυτικών δυνάμεων όλου του πλανήτη. Άμεσο αποτέλεσμα της αναβάθμισης της γεωστρατηγικής αξίας της Αιγύπτου ήταν και ο ουσιαστικός της έλεγχος από το Ηνωμένο Βασίλειο, την κυριότερη ναυτική δύναμη της εποχής εκείνης. Προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν ορατή, κάτι που τελικά έγινε και επίσημα μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Στη στρατηγική αξία της Βόρειας Αφρικής και της Μεσογειακής Μέσης Ανατολής, ως της σημαντικότερης ναυσιπλοϊκής αρτηρίας (Γιβραλτάρ – Σουέζ), προστέθηκε και ένας επιπλέον σημαντικός παράγοντας. Τα ενεργειακά κοιτάσματα (αρχικά πετρέλαιο και στη συνέχεια φυσικό αέριο) της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Έτσι, η ευρύτερη Μεσόγειος, εκτός από το σημαντικότερο κέντρο διέλευσης του παγκόσμιου εμπορίου, έγινε και το σημαντικότερο ενεργειακό κέντρο του πλανήτη. Ως εκ τούτου, η προσπάθεια των μεγάλων Ευρωπαϊκών δυνάμεων να διεκδικήσουν σφαίρες επιρροής στη

Μεσόγειο δικαιολογείται επαρκώς από τα δύο τουλάχιστο προαναφερθέντα στοιχεία. Σχεδόν ολόκληρη η Βόρεια Αφρική και η Μέση Ανατολή χωρίστηκε σε σφαίρες επιρροής και ουσιαστικά εντάχθηκε σε ένα αποικιακό σχεδιασμό μεταξύ των Ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής.

Ωστόσο, το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου φέρνει επαναστατικές αλλαγές στις διεθνείς σχέσεις και στο εσωτερικό της ίδιας της Ευρώπης. Μετά το τέλος του πολέμου, αλλάζει ριζικά η παγκόσμια ισορροπία ισχύος (Δυτική – Ανατολική Ευρώπη, NATO – Σύμφωνο της Βαρσοβίας, «Ψυχρός Πόλεμος»), και η ίδια η Ευρώπη μετασχηματίζεται – τουλάχιστο το Δυτικό και Νότιο τμήμα της – και τα Ευρωπαϊκά κράτη συνεργάζονται για χάρη της σταθερότητας και της ειρήνης. Το 1952, η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) έθεσε τα πρώτα θεμέλια της Ευρωπαϊκής συνεργασίας, ενώ αργότερα, το 1957, η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΥΡΑΤΟΜ) δημιούργησαν τις τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες που σταδιακά οδήγησαν την Ευρώπη στην ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), ένα ουσιαστικά αδιανόητο κατόρθωμα για τα δεδομένα της προπολεμικής Ευρώπης.

Για τις μεγάλες Ευρωπαϊκές δυνάμεις το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου φέρνει και το τέλος της αποικιοκρατίας. Ο πόλεμος της Αλγερίας (1954-62) και η κρίση του Σουέζ το 1956 σηματοδοτούν το τέλος της Ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας στη Βόρεια Αφρική και τη Μεσογειακή Μέση Ανατολή.

Παράλληλα με τις προσπάθειες ενίσχυσης της συνεργασίας μεταξύ των Δυτικών Ευρωπαϊκών κρατών, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ενδιαφέρθηκε και για την άμεση γειτονιά της στην Ανατολική Ευρώπη και τη Μεσόγειο. Από πολύ νωρίς, η Ευρώπη κάνει ανοίγματα και στις δύο περιοχές. Στόχος της είναι η προώθηση της περιφερειακής συνεργασίας και ολοκλήρωσης σε τρεις διαστάσεις-επίπεδα. Για τα μεν Ευρωπαϊκά κράτη που δεν έχουν ενταχθεί ακόμη στην Ε.Ε., να υπάρξουν «Συμφωνίες Σύνδεσης». Για τα μη Ευρωπαϊκά κράτη, που εξ ορισμού δεν πρόκειται να γίνουν μέλη της Ένωσης, να υπάρξουν «Συμφωνίες Συνεργασίας». Υπάρχει όμως και μια τρίτη διάσταση. Η τρίτη διάσταση αφορά την προσπάθεια της Ε.Ε. να προωθήσει τη συνεργασία και την ολοκλήρωση μεταξύ των κρατών που βρίσκονται στα σύνορα της Ευρώπης ως βασικής προϋπόθεσης για τη δημιουργία μόνιμων συνθηκών ειρήνης και σταθερότητας στα εξωτερικά σύνορα

της Ε.Ε. Ουσιαστικά πρόκειται για μια σχετικά δογματική προσέγγιση που στηρίζεται στην πεποίθηση ότι αφού αυτό το μοντέλο λειτούργησε αποτελεσματικά για τα Ευρωπαϊκά κράτη (που έχουν πολεμήσει μεταξύ τους αμέτρητους πολέμους και αριθμούν εκατομμύρια θύματα), γιατί να μην λειτουργήσει και στην περιφέρεια της Ευρώπης. Και ενώ οι πρωτοβουλίες της Ε.Ε. στην Ανατολική Ευρώπη βρίσκουν ανταπόκριση, ιδιαίτερα μετά το τέλος του «Ψυχρού Πολέμου», και η περιοχή σταθεροποιείται και εντάσσεται στον Ευρωπαϊκό πυρήνα, αντίθετα οι Ευρω-Μεσογειακές πρωτοβουλίες συνεργασίας αποτυγχάνουν και παραμένουν εξαγγελίες στα χαρτιά.

Από το 1972 μέχρι σήμερα, η συνεργασία Ευρώπης – χωρών Νοτίου Μεσογείου περνάει μέσα από διάφορα στάδια. Επειδή η περιοχή της Μεσογείου εξακολουθούσε και εξακολουθεί να αποτελεί περιοχή στρατηγικού εμπορικού, ναυτιλιακού και ενεργειακού ενδιαφέροντος για την Ευρώπη, οι πρωτοβουλίες της Ευρώπης στοχεύανε στην ενίσχυση των δεσμών με τα κράτη της Νοτίου Μεσογείου μέσα από μια σειρά διμερών και πολυμερών θεσμικών πρωτοβουλιών συνεργασίας, με χρήση πολιτικών και μέσων «ήπιας ισχύος». Δυστυχώς, οι πρωτοβουλίες αυτές δεν προχώρησαν και υπάρχουν αιτίες που αναλύονται στην παρούσα μελέτη.

Με το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης» στα τέλη του 2010, η συνεργασία μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. και των χωρών της Νότιας Μεσογείου και του Λεβάντε, έχει περάσει σε μια νέα φάση, με το ζήτημα της ασφάλειας να κυριαρχεί ως ζητούμενο και προϋπόθεση για τη σταθερότητα και τη συνεργασία μεταξύ τους στην ευρύτερη περιοχή. Νέες, ουσιαστικότερες και πιο επικίνδυνες προκλήσεις, έχουν εμφανιστεί που αναγκάζουν σε αναθεώρηση το όλο πλαίσιο των σχέσεων Ε.Ε. – Νότιας Μεσογείου, με τα όρια των νέων προκλήσεων και απειλών να είναι εξαιρετικά δυσδιάκριτα (συνολικά υβριδική απειλή).

Εκτός λοιπόν από τις προτάσεις και τις πρωτοβουλίες που συζητήθηκαν κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δεκαετιών στα πλαίσια αυτού που ονομάζουμε ευρύτερα Ευρω-Μεσογειακή συνεργασία, σήμερα τα ζητήματα ασφάλειας χρίζουν ιδιαίτερης μέριμνας διότι απειλούν ευθέως την κοινή μας βάση αναφοράς, δηλαδή τη σταθερότητα στη Μεσόγειο.

Αναγνωρίζοντας τα αδιέξοδα των προηγούμενων προσπαθειών και της νέας κατάστασης που έχει δημιουργηθεί, η Ε.Ε. προχώρησε, κατά τη διάρκεια εξέλιξης της «Αραβικής Άνοιξης» και μετά, σε νέες πρωτοβουλίες.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η εξέταση της Ευρω-Μεσογειακής συνεργασίας συνολικά, δίνοντας έμφαση στην περίοδο και στις εξελίξεις μετά το 1995. Κομβικό γεγονός είναι το ξέσπασμα της λεγόμενης «Αραβικής Άνοιξης» στα τέλη του 2010. Η «Αραβική Άνοιξη» άλλαξε πολλά δεδομένα τόσο στις χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής όσο και στην ίδια την Ευρώπη. Η οικονομική συνεργασία και η ανάπτυξη υποσκελίστηκαν από τη σημαντικότερη και ουσιαστικότερη ανάγκη για ασφάλεια και σταθερότητα. Εκτός λοιπόν από την καταγραφή και ανάλυση της πορείας των Ευρω-Μεσογειακών σχέσεων πριν την «Αραβική Άνοιξη», η παρούσα μελέτη καλείται να εξετάσει το περιφερειακό περιβάλλον και τις σχέσεις Ευρώπης – Μεσογείου κατά τη διάρκεια και μετά την «Αραβική Άνοιξη». Πόσο επηρεάστηκαν οι συνθήκες και οι προτεραιότητες στη συνεργασία και στις πολιτικές που συνοδεύουν την συνεργασία. Πώς και σε ποιο βαθμό οι νέες συνθήκες έχουν μεταβάλλει τις ίδιες τις χώρες της Βορείου Αφρικής και του Λεβάντε καθώς και την Ε.Ε. Τέλος, στόχος μου είναι να εξετάσω τις Ευρωπαϊκές πολιτικές και πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί μετά τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης» με άξονα τη Μεσογειακή και Ευρωπαϊκή ασφάλεια, την αξιολόγησή τους και συμπερασματικά την κατάθεση προτάσεων που ενδεχομένως θα βελτιώσουν τις ασκούμενες πολιτικές, σε μια προσπάθεια να απαντηθεί το ερώτημα κατά πόσο είναι εφικτό μετά την «Αραβική Άνοιξη» να υπάρξει μια συνολική και βιώσιμη πολιτική σταθερότητας, ασφάλειας και οικονομικής ανάπτυξης μεταξύ της Ε.Ε. και των χωρών της Νότιας Μεσογείου.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στα πλαίσια της μελέτης, κατέστη αναγκαίος ο γεωγραφικός προσδιορισμός του αντικειμένου της έρευνας. Σε ότι αφορά τον Ευρωπαϊκό χώρο, ο γεωγραφικός

προσδιορισμός είναι εύκολος καθώς η έννοια Ευρώπη στην μελέτη αυτή, περιλαμβάνει όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Αντίθετα, η αναφορά σε χώρες της Νοτίου Μεσογείου, ενώ γεωγραφικά είναι εύκολος ο προσδιορισμός τους, με όρους πολιτικής γεωγραφίας ή σε όρους Ευρωπαϊκών πολιτικών και δράσεων, εκεί τα πράγματα είναι πιο πολύπλοκα, καθώς η Ε.Ε. δεν διαχωρίζει στα προγράμματά της τα μη Ευρωπαϊκά κράτη που βρέχονται από τη Μεσόγειο από τα υπόλοιπα κράτη της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Στην παρούσα μελέτη το αντικείμενο της έρευνας περιορίστηκε στο Μαρόκο, την Αλγερία, τη Τунησία, τη Λιβύη, την Αίγυπτο, το Ισραήλ, την Παλαιστινιακή Αρχή, το Λίβανο, τη Συρία, και την Τουρκία, (θα αναφέρονται ως χώρες της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε) ως μη Ευρωπαϊκών κρατών με ακτογραμμή στη Μεσόγειο. Το ζήτημα αυτό δεν εντοπίζεται μόνο από την πλευρά των Ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών. Αντίστοιχα, όλες οι πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί από την πλευρά των χωρών της περιοχής της Νότιας Μεσογείου, προς την κατεύθυνση της περιφερειακής ολοκλήρωσης, περιλαμβάνουν μόνο Αραβικά κράτη, αφήνοντας εκτός διαδικασιών τα μη-Αραβικά κράτη όπως είναι η Τουρκία, το Ιράν και το Ισραήλ.

Η παρούσα μελέτη βασίστηκε κυρίως σε ποιοτική ανάλυση των διατιθέμενων πηγών, της βιβλιογραφίας, των επιστημονικών άρθρων, των δημοσιογραφικών δημοσιευμάτων, έγκυρων αναλύσεων στο διαδίκτυο, και επίσημων ντοκουμέντων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και δελτία τύπου ξένων κυβερνήσεων και υπουργείων εξωτερικών. Σημαντική πηγή ενημέρωσης και αναλύσεων υπήρξαν τα πληροφοριακά δελτία του European Union Institute for Security Studies (EUISS). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δόθηκε σε αναλύσεις που φέρουν την υπογραφή μη Ευρωπαϊών Μεσογειακών ακαδημαϊκών και εξειδικευμένων δημοσιογράφων. Οι αναλύσεις τους αποτελούν μια αξιόπιστη πηγή αξιολόγησης των Ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών για τη Μεσόγειο, και μία καλή ματιά για το πώς βλέπουν οι μη Ευρωπαίοι το ζήτημα της Ευρω-Μεσογειακής συνεργασίας.

Αυτό που έγινε αντιληπτό κατά τη διάρκεια της έρευνας για την εκπόνηση της μελέτης, είναι οι δύο «σχολές σκέψης» που επικρατούν στην ανάλυση της συνεργασίας Ευρώπης – Νοτίου Μεσογείου συνολικά. Η μία προσέγγιση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «ρεαλιστική», δηλαδή είναι μια προσέγγιση που

βλέπει την Ευρω-Μεσογειακή συνεργασία ως συνέχεια της πολιτικής των μεγάλων Ευρωπαϊκών δυνάμεων στην περιοχή της Νοτίου Μεσογείου μετά την αποικιοκρατία. Η λογική αυτής της προσέγγισης συνοψίζεται στην αντίληψη ότι η Ευρώπη έχει ζωτικά συμφέροντα στην περιοχή της Μεσογείου και του Λεβάντε και άρα οφείλει να έχει πολιτική κατεύθυνση και παρουσία στην περιοχή, ωστόσο η σχέση είναι εκ προοιμίου ετεροβαρής, με την Ευρώπη να θέλει να έχει κυρίαρχη θέση έναντι των υπολοίπων χωρών της περιοχής. Η άλλη προσέγγιση θα χαρακτηριζόταν «ιδεαλιστική», με την Ευρώπη να διεκδικεί ρόλο πραγματικού εταίρου με τις χώρες της Νοτίου Μεσογείου σε μια προσπάθεια να τις βοηθήσει να συγκλίνουν τόσο μεταξύ τους όσο και προς την Ευρώπη, επιδιώκοντας εκτός από την οικονομική σύγκλιση, την κοινωνική και θεσμική σύγκλιση των χωρών της Νοτίου Μεσογείου με τον μέσο όρο της Ευρώπης. Σε αυτή την προσέγγιση δίνεται έμφαση στην ύπαρξη και λειτουργία δημοκρατικών θεσμών στις χώρες της Νοτίου Μεσογείου, δίνεται έμφαση στην Κοινωνία Πολιτών, στην αναβάθμιση του ρόλου των γυναικών και στα ανθρώπινα δικαιώματα. Το πλέον χαρακτηριστικό στοιχείο είναι, ότι και οι δύο αυτές προσεγγίσεις ασκούν κριτική στην έως σήμερα επιχειρούμενη προσέγγιση Ευρώπης – Μεσογείου. Η διαμάχη αυτή έχει ενταθεί μετά την «Αραβική Άνοιξη», την ώρα που τα ζητήματα ασφάλειας κυριαρχούν και αποτελούν πλέον πρώτη προτεραιότητα στους σχεδιασμούς της Ε.Ε.

Κεφάλαιο 1

Η Συνεργασία Ε.Ε – Νότιας Μεσογείου πριν την «Αραβική Άνοιξη»

Το 1952¹ και το 1957², ένας αρχικός πυρήνας Ευρωπαϊκών κρατών³ έλαβαν μια ιστορική απόφαση να προχωρήσουν στη δημιουργία μιας αρχικής Ευρωπαϊκής συνεργασίας, προκειμένου να εξαλείψουν την πιθανότητα του πολέμου ξανά μεταξύ τους και να συνεργαστούν για την ειρήνη και την ευημερία. Ήταν μια ιστορική απόφαση που εξελίχθηκε και διευρύνθηκε σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε Ευρωπαϊκή Ένωση. Η λογική πίσω από την συνεργασία των Ευρωπαϊκών κρατών ήταν η εξασφάλιση της ειρήνης και η σύγκλιση των οικονομιών ώστε να επιτευχθεί οικονομική και κοινωνική ευημερία και άρα πολιτική σταθερότητα στην Ευρώπη⁴. Θεμελιώθηκε στα πλαίσια μιας συναντίληψης περί κοινών συμφερόντων και υλοποιήθηκε μέσα από την δημιουργία κοινών θεσμών.

Ωστόσο, την ώρα που στη Δυτική Ευρώπη, μετά από δύο αιματηρούς παγκόσμιους πολέμους, διαμορφώνονταν επιτέλους συνθήκες σταθερότητας και συνεργασίας, στη γειτονιά της Ευρώπης επικρατούσαν αστάθεια και σημαντικές πολιτικές μεταβολές. Η Ανατολική Ευρώπη είχε περάσει στη σφαίρα επιρροής της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, ενώ στις περιοχές της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής (κυρίως την περιοχή του Λεβάντε) ο τερματισμός της Ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας⁵ θα συνοδευτεί από την σύγκρουση Αράβων και Ισραηλινών, την άνοδο ενός ιδιότυπου Αραβικού εθνικισμού σε συνδυασμό με το Ισλαμικό στοιχείο και το Σοσιαλισμό (ιδεολογικά συναντιούνται κυρίως στο κομμάτι της «κοινωνικής προσφοράς»), καθώς και το Παλαιστινιακό Ζήτημα⁶. Έτσι, από πολύ νωρίς έγινε

¹ Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ).

² Συνθήκη της Ρώμης, ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΥΡΑΤΟΜ).

³ Ίδρυτικά μέλη είναι το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία και η Γερμανία.

⁴ Για μια συνολική προσέγγιση του ζητήματος βλ. Βοσκόπουλος Γιώργος (2008), *Η Οικοδόμηση της Ευρώπης*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

⁵ Ο πόλεμος της Αλγερίας (1954-62) και η κρίση του Σουέζ (1956) αποτελούν καμπή στη σύγχρονη πολιτική ιστορία της Μ. Ανατολής και σηματοδοτούν το τέλος της Ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας στην περιοχή. Σακκάς Γ. (2014), «Η Κρίση του Σουέζ» *Καθημερινή*, 19 Απριλίου

⁶ Για μια συνολική προσέγγιση βλ. Κούτσης Αλέξανδρος (1992), *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

αντιληπτό στην Ευρώπη⁷, ότι η ασφάλειά της και η ευημερία της θα εξαρτιόταν από το βαθμό σταθερότητας, ασφάλειας και ευημερίας της γειτονιάς της. Η Ευρώπη των κρατών-μελών της Συνθήκης της Ρώμης εργάστηκε για την ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας με τους Ανατολικούς της γείτονες και με τα κράτη της Νότιας Μεσογείου. Και ενώ αυτή η προσπάθεια απέδωσε μετά το τέλος του «Ψυχρού Πολέμου» στην Ανατολική Ευρώπη, αντίθετα η συνεργασία με τα κράτη της Νότιας Μεσογείου δεν απέδωσε καρπούς. Αυτή η συνεργασία πέρασε από διάφορα στάδια, τα οποία παραθέτουμε και αναλύουμε σε αυτό το κεφάλαιο.

⁷ Το ζήτημα της οικονομικής ασφάλειας της Ευρώπης στη σύγχρονη εποχή χρονολογείται από το 1869 με τη λειτουργία της Διώρυγας του Σουέζ που επέτρεψε στα πλοία να μειώσουν το ταξίδι από την Ευρώπη στην Ινδία κατά 7.000 χιλιόμετρα. Επίσης, το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρώπης στη σύγχρονη ιστορία χρονολογείται από την περίοδο της δεύτερης Μαροκινής κρίσης του Agadir το καλοκαίρι του 1911. Τσακίρης Θεόδωρος (2006), «Η ανατολή της εποχής του πετρελαίου», *Πόλεμος και Ιστορία*, τεύχος Μαρτίου

1.1. Το Θεσμικό Πλαίσιο της Συνεργασίας

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα τουλάχιστο, τα Ευρωπαϊκά κράτη έχουν ισχυρά συμφέροντα στη Νότια Μεσόγειο. Στις νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, κυρίως από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, τα κράτη-μέλη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ενδιαφέρθηκαν για τη θέσπιση σχέσεων με τα κράτη της Νοτίου Μεσογείου και της περιοχής του Λεβάντε προκειμένου να ενισχύσουν τη σταθερότητα και τη συνεργασία μεταξύ τους. Μέχρι και το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης» στα τέλη του 2010, η συνεργασία αυτή πέρασε μέσα από διάφορες φάσεις και συνοδεύτηκε από διάφορες πρωτοβουλίες, που όμως δεν κάλυψαν τις προσδοκίες των εξαγγελιών τους.

Οι πρωτοβουλίες, σε θεσμικό επίπεδο, για τη συνεργασία μεταξύ της Ευρώπης και των χωρών της Νότιας Μεσογείου και του Λεβάντε έχουν παράλληλα διμερή (Ε.Ε. – χώρες Νότιας Μεσογείου) και πολυμερή χαρακτήρα (Ευρωπαϊκά κράτη – κράτη Νότιας Μεσογείου). Επίσης οι θεσμικές πρωτοβουλίες συνεργασίας πριν την «Αραβική Άνοιξη», μπορούν να διακριθούν ανάμεσα σε εκείνες που είχαν γενικό χαρακτήρα (χρηματοδοτήσεις για γενικές δράσεις χωρίς συγκεκριμένη θεματική στόχευση ή στρατηγικούς-τακτικούς στόχους) και σε εκείνες που είχαν στοχευμένο χαρακτήρα με τη θέσπιση συγκεκριμένων (τακτικών) στόχων. Οι κυριότερες θεσμικές πρωτοβουλίες αναλύονται ακολούθως.

Η «Συνολική Μεσογειακή Πολιτική» 1972-1990

Η «Συνολική Μεσογειακή Πολιτική» (Global Mediterranean Policy) ήταν η πρώτη προσπάθεια των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων να αναπτύξουν μια Μεσογειακή πολιτική. Αυτή η πρώτη πρωτοβουλία είχε δύο στοχεύσεις: από τη μία να εντάξει σταδιακά στους κόλπους των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων τα Μεσογειακά Ευρωπαϊκά κράτη μέσα από «Συμφωνίες Σύνδεσης» (Association Agreements), και από την άλλη, να αναπτύξει μια θεσμική συνεργασία με τα μη Ευρωπαϊκά Μεσογειακά κράτη μέσα από «Συμφωνίες Συνεργασίας» (Co-operation Agreements).

Ήταν φανερό, από τα πρώτα κίβλας στάδια δημιουργίας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ότι ο αρχικός πυρήνας των χωρών-μελών, ενδιαφερόταν για τη διεύρυνση και συμμετοχή των Ευρωπαϊκών Μεσογειακών χωρών στο εγχείρημα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας, υπεγράφησαν «Συμφωνίες Σύνδεσης» και «Συμφωνίες Συνεργασίας» μεταξύ των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Κ.) και πολλών Μεσογειακών χωρών. Το 1961 υπεγράφη η «Συμφωνία Σύνδεσης» με την Ελλάδα, το 1962 κατέθεσαν αίτημα για «Συμφωνία Σύνδεσης» με τις Ε.Κ. η Ισπανία⁸ και η Πορτογαλία⁹, το 1963 έγινε η «Συμφωνία Σύνδεσης» με την Τουρκία¹⁰, ενώ το 1969 κατέθεσαν σχετικό αίτημα για «Συμφωνία Σύνδεσης» η Τυνησία και το Μαρόκο¹¹. Το 1970 υπεγράφη η «Συμφωνία Σύνδεσης» με τη Μάλτα, ενώ το 1972 ακολούθησε ανάλογη Συμφωνία των Ε.Κ. με τη Κύπρο. Το 1975, το Ισραήλ υπέγραψε «Συμφωνία Συνεργασίας» με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Το αποτέλεσμα αυτού του ανοίγματος των Ε.Κ. προς τα κράτη της Μεσογείου ήταν η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1981, ενώ το 1986 ακολούθησε η ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Πολύ αργότερα και αφού το πρόγραμμα της «Συνολικής Μεσογειακής Πολιτικής» είχε εγκαταλειφτεί, την 1^η Μαΐου του 2004 πλήρη μέλη της Ε.Ε. έγιναν η Μάλτα και η Κύπρος.

Ωστόσο, η Ευρώπη ενδιαφερόταν για μια γεωγραφικά πιο διευρυμένη συνεργασία με τις χώρες της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε. Οι συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο υπαγόρευαν στην Ευρώπη να διαφυλάξει τα συμφέροντά της στην περιοχή της Μεσογείου. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η Αραβο-Ισραηλινή αντιπαράθεση καθόριζε και πολλές άλλες πτυχές των Ευρω-Μεσογειακών σχέσεων. Ένα πρώτο ζήτημα ήταν ότι η Αραβο-Ισραηλινή διένεξη προκαλούσε μεγάλη γεωπολιτική αστάθεια στη Βόρεια Αφρική και κυρίως στη Μεσογειακή Μέση Ανατολή, περιοχή δηλαδή που υπήρχαν οικονομικά συμφέροντα των Ευρωπαϊκών κρατών και διέμεναν πολλοί

⁸ Το Ισπανικό αίτημα απερρίφθη καθώς η Ισπανία την εποχή εκείνη βρισκόταν υπό το δικτατορικό καθεστώς Φράνκο.

⁹ Το Πορτογαλικό αίτημα επίσης απερρίφθη, διότι η χώρα κυβερνιόταν από το καθεστώς της Junta de Salvação Nacional.

¹⁰ Συμφωνία Σύνδεσης της Άγκυρας (1963). Η Τουρκία αιτήθηκε ξανά Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1987, η οποία απερρίφθη διότι υπήρχε η Συμφωνία Σύνδεσης του 1963. Μόλις το 1999 απέκτησε καθεστώς χώρας υπό ένταξη και το 2005 ξεκίνησαν οι συνομιλίες ένταξης που συνεχίζονται ως σήμερα.

¹¹ Το αίτημα των δύο χωρών απερρίφθη καθώς δεν είναι Ευρωπαϊκά κράτη.

Ευρωπαίοι πολίτες. Για παράδειγμα, ο βαθμός σταθερότητας του Σινά επηρεάζει την ασφάλεια της ναυσιπλοΐας στο Σουέζ. Ένα δεύτερο ζήτημα είναι η ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης η οποία προμηθευόταν πετρέλαιο και φυσικό αέριο από τη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Ένα τρίτο ζήτημα ήταν ότι το «Παλαιστινιακό Ζήτημα» δίχαζε την Ευρωπαϊκή κοινή γνώμη και τις Ευρω-Αραβικές σχέσεις. Μια τέταρτη διάσταση ήταν αυτή της πυροδότησης της Ισλαμικής τρομοκρατίας ως αντίδραση, στην εκλαμβανόμενη από πολλούς Άραβες στήριξη των Ευρωπαϊκών κρατών προς το Ισραήλ¹². Πολλοί θεωρητικοί¹³ ερμήνευαν και εξακολουθούν να ερμηνεύουν την αστάθεια της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε ως αποτέλεσμα της κοινωνικής και οικονομικής περιθωριοποίησης των λαών της Νοτίου Μεσογείου και του εισοδηματικού χάσματος που υφίσταται με την Ευρώπη. Έτσι, μέσα σε αυτό το εκρηκτικό σκηνικό, η Ευρώπη εξήγγειλε τη «Συνολική Μεσογειακή Πολιτική» το 1972 σε μια προσπάθεια μέσα από χρηματοδοτικά πρωτόκολλα και εμπορικές συμφωνίες να βοηθήσει την ανάπτυξη αυτών των περιοχών, να ενισχύσει την συνεργασία μεταξύ Ευρώπης – Νότιας Μεσογείου, και τέλος να ενθαρρύνει την συνεργασία μεταξύ των χωρών της Νοτίου Μεσογείου ως ένα πρώτο βήμα προσέγγισης μεταξύ τους. Αυτή η πρώτη συνεργασία προέβλεπε και ρήτρες συνεργασίας για τη διαχείριση του μεταναστευτικού προς την Ευρώπη¹⁴.

Μετά από 18 χρόνια συνεργασίας στα πλαίσια της «Συνολικής Μεσογειακής Πολιτικής», οι στόχοι που είχαν τεθεί δεν επετεύχθησαν. Συγκεκριμένα, η συνεργασία ήταν περιορισμένη στα θέματα εμπορίου, δεν οδήγησε σε Ευρωπαϊκές επενδύσεις στις περιοχές της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε (μόνο το 1% των συνολικών Ευρωπαϊκών επενδύσεων της περιόδου κατευθύνθηκε στη Νότια Μεσόγειο), δεν επετεύχθη εισοδηματική σύγκλιση μεταξύ Ευρώπης – Μεσογείου (παρέμεινε στο 1/10 η διαφορά) και τέλος, δεν κατάφερε να προωθήσει την περιφερειακή ολοκλήρωση και συνεργασία μεταξύ των χωρών της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε.

¹² Χαρακτηριστικότερο περιστατικό η τρομοκρατική επιχείρηση Παλαιστινίων εναντίων Ισραηλινών αθλητών στο Ολυμπιακό χωριό του Μονάχου στη Γερμανία, στις 5 Σεπτεμβρίου του 1972.

¹³ European Commission (2008), *Concepts of Terrorism*, Amsterdam: COT Institute for Safety, Security and Crisis Management

¹⁴ Στη Βρετανία, από το 1962, η νομοθεσία έκλεισε την πόρτα στις νέες αφίξεις μεταναστών. Ανάλογες εξελίξεις ακολούθησαν και στη Γαλλία, η οποία έκανε αυστηρότερους τους μεταναστευτικούς ελέγχους στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και προχώρησε σε πλήρη αναστολή της μετανάστευσης το 1974. Το 1965 στη Δυτική Γερμανία, ο «Νόμος περί Αλλοδαπών» ήταν ένα μέτρο αυστηρότερο και από το εθνικοσοσιαλιστικό νομοθέτημα που αντικατέστησε. Mazower Mark (1998), *Σκοτεινή Ήπειρος*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σ.141

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, με τις επαναστατικές αλλαγές στις διεθνείς ισορροπίες, η «Συνολική Μεσογειακή Πολιτική» εγκαταλείφθηκε ως αναποτελεσματική. Στις Βρυξέλλες γινόταν φανερό πως ήταν αναγκαίο ένα νέο πλαίσιο συνεργασίας.

Ο «Ευρω-Αραβικός Διάλογος» 1973-1989

Μετά τον πόλεμο των «Έξι Ημερών» το 1967, η Γαλλία επιχείρησε μια επιστροφή στα ζητήματα της Μέσης Ανατολής με τον Πρόεδρο De Gaulle να προωθεί την Γαλλο-Αραβική Πολιτική. Ωστόσο μια πιο ευρεία συνεργασία μεταξύ της Ευρώπης και των Αράβων προωθήθηκε μετά τον πόλεμο του Yom Kippur και το ξέσπασμα της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης το 1973. Η συνεργασία αυτή ονομάστηκε «Ευρω-Αραβικός Διάλογος» (Euro-Arab Dialogue).

Η πρόταση για ένα Ευρω-Αραβικό Διάλογο υποβλήθηκε αρχικά από ορισμένα Αραβικά κράτη στην Ευρωπαϊκή Σύνοδο της Κοπεγχάγης (10-14 Δεκεμβρίου, 1973). Η πρόταση αμέσως χαιρέτηθηκε από τα Ευρωπαϊκά κράτη που συμμετείχαν στη Σύνοδο καθώς η πετρελαϊκή κρίση τους είχε δείξει πόσο τρωτή ήταν η Ευρωπαϊκή οικονομία από τις τιμές του πετρελαίου, όπως επίσης και πόσο εξαρτώμενα ήταν τα Ευρωπαϊκά κράτη από τις ενεργειακές πηγές της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Έτσι, ο «Ευρω-Αραβικός Διάλογος» θεσπίστηκε στη Συνάντηση των Υπουργών Εξωτερικών στο Παρίσι στις 31 Ιουνίου 1974 και επίσημα υιοθετήθηκε από πολλά Αραβικά κράτη στην Αραβική Σύνοδο στο Ραμπάτ στις 28 Οκτωβρίου του 1974.

Στα πλαίσια του «Ευρω-Αραβικού Διαλόγου», οι δύο πλευρές απέβλεπαν σε διαφορετικές στοχεύσεις. Οι Άραβες προσδοκούσαν την καθολική στήριξη της Ευρώπης απέναντι στο Παλαιστινιακό Ζήτημα. Οι Ευρωπαίοι βασικά απέβλεπαν σε οικονομική, χρηματοπιστωτική και ενεργειακή συνεργασία. Υπήρχαν ωστόσο ξεκάθαροι στόχοι (τακτικοί στόχοι) και από τις δύο πλευρές. Από το 1974 μέχρι και το 1980, ο Διάλογος αυτός προχώρησε, ωστόσο για προφανείς λόγους αντιμετώπιστηκε με έντονη κριτική από το Ισραήλ.

Τα αποτελέσματα αυτού του Διαλόγου δικαίωσαν σε μεγάλο βαθμό αυτή την πρωτοβουλία. Οι στόχοι των Ευρωπαίων ικανοποιήθηκαν. Δεν επεβλήθη άλλο

εμπάργκο πετρελαίου, δεν διαταράχθηκε η τροφοδοσία της Ευρώπης σε πετρέλαιο, τα Αραβικά «πετροδολάρια» επενδύθηκαν και ανακυκλώθηκαν στις Ευρωπαϊκές χρηματαγορές και τέλος οι Αραβικές αγορές άνοιξαν διάπλατα για τις Ευρωπαϊκές εξαγωγές. Επίσης, όμως και ο στόχος των Αράβων ικανοποιήθηκε, καθώς με τη Διακήρυξη της Βενετίας τον Ιούνιο του 1980 τα Ευρωπαϊκά κράτη, ως σύνολο, εκφράστηκαν θετικά επί του Παλαιστινιακού Ζητήματος και της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO). Ωστόσο, μετά το 1980 διαμορφώνεται ένα εντελώς νέο σκηνικό στη Μέση Ανατολή, και ο Ευρω-Αραβικός Διάλογος ατονεί και τίθεται στο περιθώριο.

Η «Ανανεωμένη Μεσογειακή Πολιτική» 1990-1996

Το 1990, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα αποφασίζει να έχει πιο ενεργό ρόλο στα ζητήματα που την αφορούν στη Μεσόγειο. Η κριτική απέναντι στη «Συνολική Μεσογειακή Πολιτική» οδήγησε την Ευρώπη το 1990 στην υιοθέτηση της «Ανανεωμένης Μεσογειακής Πολιτικής» (Renewed Mediterranean Policy), προκειμένου να διευρύνει και να διορθώσει τις αδυναμίες της προηγούμενης πολιτικής της. Στο διεθνές περιβάλλον, οι εξελίξεις ήταν σχετικά αισιόδοξες (πτώση του Τείχους στο Βερολίνο, κατάρρευση Σοβιετικής Ένωσης, άνοιγμα των σχέσεων της Δύσης με την Ανατολική Ευρώπη). Αυτό το κλίμα αισιοδοξίας επηρέασε και τις εξελίξεις στην περιοχή του Λεβάντε με τη Συμφωνία του Όσλο το 1993, την εξομάλυνση των σχέσεων Ισραήλ – Παλαιστινίων και τη Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ Ισραήλ – Ιορδανίας.

Ωστόσο, και η «Ανανεωμένη Μεσογειακή Πολιτική» της ΕΚ κινήθηκε στα ίδια πλαίσια με την προηγούμενη πρωτοβουλία, χωρίς αποτελέσματα, και γρήγορα εγκαταλείφθηκε.

Η Ευρω-Μεσογειακή Εταιρική Σχέση (Διαδικασία της Βαρκελώνης) 1995-2008

Η «Ευρω-Μεσογειακή Εταιρική Σχέση» (Euro-Mediterranean Partnership) ή «Διαδικασία της Βαρκελώνης» (Βαρκελώνη Ι) EMP, ξεκίνησε το 1995 με την Ευρω-Μεσογειακή Διάσκεψη στη Βαρκελώνη της Ισπανίας (27-28 Νοεμβρίου

1995). Η Συνδιάσκεψη αυτή είχε ως στόχο την αναθέρμανση των σχέσεων μεταξύ της Ε.Ε. και των Μεσογειακών χωρών της Βόρειας Αφρικής και του Λεβάντε. Μέρος στη Συνδιάσκεψη πήραν τα κράτη-μέλη της Ε.Ε., η Αλγερία, η Αίγυπτος, το Ισραήλ, η Ιορδανία, ο Λίβανος, το Μαρόκο, η Παλαιστινιακή Αρχή, η Συρία, η Τυνησία και η Τουρκία.

Οι περιπτώσεις της Λιβύης και της Συρίας ξεχωρίζουν και χρειάζονται ειδικής μνείας. Όταν ξεκίνησε το πρόγραμμα EMP η Λιβύη δεν προσκλήθηκε να συμμετάσχει και απέκτησε καθεστώς παρατηρητή το 1999. Η σχέσεις της Λιβύης με την Ε.Ε. αναπτύχθηκαν σε διμερές επίπεδο καθώς στη χώρα είχαν επιβληθεί κυρώσεις από τον ΟΗΕ και την ίδια την Ε.Ε. Αιτία ήταν η τρομοκρατική ενέργεια από Λίβυους στο αεροσκάφος που πετούσε πάνω από το Lockerbie της Σκωτίας το 1988. Το κλίμα άλλαξε στις διμερείς σχέσεις όταν το 2004 η Λιβύη αναγνώρισε ως σφάλμα την ενέργεια αυτή και προχώρησε σε συζητήσεις για την οικονομική και ηθική αποκατάσταση των πληγέντων. Μετά την αλλαγή στάσης από τη Λιβύη, η Ε.Ε. τερμάτισε το καθεστώς στο εμπάργκο όπλων εναντίων της Λιβύης και την συμπεριέλαβε στο μεταγενέστερο του EMP πρόγραμμα ENP. Για να γίνει μέλος του προγράμματος EMP η Λιβύη έπρεπε να αποδεχθεί το κεκτημένο της Διαδικασίας της Βαρκελώνης. Το 2008 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσπάθησε να κλείσει αυτή την εκκρεμότητα μέσα από το ξεκίνημα διαπραγματεύσεων μιας Συμφωνίας Πλαίσιο. Ωστόσο η όλη διαδικασία δεν προχώρησε καθώς ξέσπασε η «Αραβική Άνοιξη» και η ανατροπή του καθεστώτος Καντάφι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν και οι σχέσεις μεταξύ της Ε.Ε. και της Συρίας. Οι διμερείς σχέσεις διέπονται από τη Συμφωνία Συνεργασίας του 1977, καθώς η Συμφωνία Σύνδεσης του 2004 δεν έχει προχωρήσει για πολιτικούς λόγους)

Η Ευρω-Μεσογειακή Διάσκεψη της Βαρκελώνης έθεσε τις βάσεις μιας Διαδικασίας που θα καταλήγει στην καθιέρωση ενός πλαισίου συνεργασίας και διαλόγου μεταξύ της Ε.Ε. και άλλων Μεσογειακών χωρών. Οι χώρες που συμμετείχαν υιοθέτησαν ομόφωνα μια Δήλωση ένα πρόγραμμα εργασίας. Με τη Δήλωση αυτή καθιερώθηκε ένα σχέδιο που συνέδεε στενά τις οικονομικές πτυχές με τις πτυχές ασφάλειας και περιελάμβανε επίσης μια κοινωνική, ανθρωπιστική και πολιτιστική διάσταση. Στο προοίμιο της Δήλωσης γίνεται αναφορά στην κοινή βούληση να ξεπεραστούν τα προβλήματα στις σχέσεις και να δημιουργηθεί στη Λεκάνη της Μεσογείου μια περιοχή διαλόγου σύμφωνα με μια νέα διάσταση

βασισμένη στη συνεργασία και την αλληλεγγύη. Το νέο πλαίσιο θα στηρίζεται σε ένα πνεύμα εταιρικότητας με σεβασμό στα χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες των συμμετεχόντων. Θεωρείται επίσης πως το νέο πλαίσιο συνεργασίας δεν έρχεται να αντικαταστήσει άλλες πρωτοβουλίες για την ειρήνη, τη σταθερότητα και την ανάπτυξη στην περιοχή αλλά να συνεισφέρει στην επιτυχία τους. Έτσι υποστηρίζει την ειρηνευτική διαδικασία στη Μέση Ανατολή στη βάση των ψηφισμάτων του ΟΗΕ, της διάσκεψης της Μαδρίτης για το Μεσανατολικό, και της αρχής «εδάφη έναντι ειρήνης».

Το πρόγραμμα για την Ευρω-Μεσογειακή Εταιρική Σχέση που εγκρίθηκε στη Διάσκεψη διαρθρώνεται πάνω σε τρεις άξονες: α) στον πολιτικό διάλογο και την εταιρική σχέση για την προώθηση της σταθερότητας και της ασφάλειας στην περιοχή, β) στην ανάπτυξη οικονομικής και χρηματοδοτικής συνεργασίας, και γ) στην ενίσχυση και προστασία της κοινωνικής, πολιτιστικής και ανθρωπιστικής διάστασης της συνεργασίας.

Το πρώτο σκέλος της Ευρω-Μεσογειακής Εταιρικής Σχέσης, δηλαδή το πολιτικό σκέλος της συνεργασίας, στηρίζεται στο σεβασμό του Διεθνούς Δικαίου και των διεθνών αποφάσεων. Υποστηρίζει την ανάπτυξη κράτους δικαίου και δημοκρατικών θεσμών ενώ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο διάλογο μεταξύ των μερών για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, ενώ παράλληλα διαβεβαιώνει για τον σεβασμό από τα μέρη της διαφορετικότητας, του πλουραλισμού και της ανεκτικότητας. Σε σχέση με τα ζητήματα ασφάλειας, ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην ανάληψη από τα μέρη της ευθύνης να ενδυναμώσουν την συνεργασία τους στην πρόληψη και καταπολέμηση της τρομοκρατίας με εφαρμογή των σχετικών συμφωνιών που έχουν υπογραφεί, όπως και με την λήψη μέτρων, όχι μόνο κατά της τρομοκρατίας, αλλά και ενάντια στο οργανωμένο έγκλημα και το εμπόριο ναρκωτικών. Εξίσου σημαντική είναι και η αναφορά στις ενέργειες που πρέπει να αναληφθούν για τη μη διάδοση των όπλων μαζικής καταστροφής, με τελικό στόχο τη μετατροπή της Μεσογείου από μια περιοχή αστάθειας σε περιοχή ειρήνης και σταθερότητας.

Το δεύτερο σκέλος της Ευρω-Μεσογειακής Εταιρικής Σχέσης που αφορά τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ των μερών, επικεντρώνεται στην δημιουργία ενός περιβάλλοντος αμοιβαίας ευημερίας. Πέρα από την έμφαση που δίνεται σε διακηρυκτικό επίπεδο στη βιώσιμη και ισορροπημένη οικονομική και κοινωνική

ανάπτυξη, στη δήλωση τίθενται και κάποιοι αντικειμενικοί μακροπρόθεσμοι στόχοι όπως: α) η επιτάχυνση των ρυθμών κοινωνικής ανάπτυξης, β) η βελτίωση των συνθηκών ζωής των λαών της Νότιας Μεσογείου, γ) η αύξηση της απασχόλησης και η μείωση του εισοδηματικού χάσματος μεταξύ Ευρώπης – Νότιας Μεσογείου και, δ) η ενθάρρυνση της περιφερειακής συνεργασίας και ολοκλήρωσης. Στα πλαίσια αυτά η οικονομική και χρηματοδοτική εταιρική σχέση θα στοχεύει: α) στην προοδευτική καθιέρωση μιας Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών με ορίζοντα το 2010, β) στην εφαρμογή του κατάλληλου μείγματος οικονομικής συνεργασίας και συντονισμένων ενεργειών πάνω στις επιλέξιμες δράσεις και, γ) στη σημαντική αύξηση της χρηματοδότησης των δράσεων από τα κράτη-μέλη της Ε.Ε.

Πιο συγκεκριμένα, μέσα από την Ευρω-Μεσογειακή Εταιρική Σχέση υπήρχε στόχευση για α) την βαθμιαία εξάλειψη των δασμολογικών και μη δασμολογικών φραγμών στα βιομηχανικά προϊόντα με συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα, β) στην απελευθέρωση του εμπορίου αγροτικών προϊόντων και των αντίστοιχων υπηρεσιών, γ) στην υιοθέτηση κατάλληλων μέτρων για την πιστοποίηση, προέλευση και προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας, δ) για την προώθηση και ανάπτυξη πολιτικών σύμφωνα με τις αρχές της οικονομίας της αγοράς και της ολοκλήρωσης των οικονομιών ανάλογα με τις ανάγκες και τα επίπεδα ανάπτυξης, ε) την προσαρμογή και τον εκσυγχρονισμό των κοινωνικών και οικονομικών δομών με προτεραιότητα στην ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα, τη βελτίωση του παραγωγικού τομέα και την καθιέρωση ενός κατάλληλου κανονιστικού και θεσμικού πλαισίου για την οικονομία της αγοράς, στ) στην προώθηση μηχανισμών για τη μεταφορά τεχνολογίας, ζ) στην προσπάθεια να αρθούν τα εμπόδια στις επενδύσεις και να υπάρξει φιλικό περιβάλλον για ξένες επενδύσεις και να ενθαρρυνθεί η επιχειρηματικότητα, και τέλος, η) στη βελτίωση των συνθηκών ανάπτυξης σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος.

Στον οικονομικό τομέα, επίσης, η Ευρω-Μεσογειακή Εταιρική Σχέση συμπεριλάμβανε πρόνοιες για αγροτικά και αλιευτικά ζητήματα, ενώ υπογραμμίζεται ο κρίσιμος ρόλος του ενεργειακού τομέα και της σωστής διαχείρισης των υδάτινων πόρων. Επίσης μνεία γίνεται για την ανάγκη βελτίωσης των υποδομών και την προστασία των θαλάσσιων μεταφορών.

Για την τρίτη διάσταση - την οικονομική, κοινωνική και ανθρωπιστική - οι συμμετέχοντες πέρα από μια διακηρυκτική αναφορά για τη σημασία των

πολιτιστικών, επιστημονικών, τεχνολογικών ανταλλαγών και στο διάλογο ανάμεσα στους πολιτισμούς της Μεσογείου, συμφώνησαν να ιδρυθεί και σε αυτούς τους τομείς μια εταιρική σχέση. Έδωσαν έμφαση στην ανάπτυξη των ανθρωπίνων πόρων σχετικά με την εκπαίδευση, με ανταλλαγές νέων, και έμφαση στον πολιτισμό. Υπογράμμισαν τη σημασία στον τομέα της υγείας και της περίθαλψης, αναγνώρισαν τη σημασία δημιουργίας Κοινωνίας Πολιτών και τέλος συμφώνησαν να ενισχύσουν τους Δημοκρατικούς θεσμούς και το κράτος δικαίου.

Για να προωθηθεί η Ευρω-Μεσογειακή Εταιρική Σχέση, οι εταίροι αποφάσισαν να συνέρχονται περιοδικά σε επίπεδο Υπουργών Εξωτερικών. Οι συνεδριάσεις αυτές θα προετοιμάζονται από μια Ευρωμεσογειακή Επιτροπή της Διαδικασίας της Βαρκελώνης που θα συνεδριάζει σε επίπεδο ανώτατων υπαλλήλων παρακολουθώντας και αξιολογώντας την πρόοδο της διαδικασίας και ενημερώνοντας το πρόγραμμα εργασίας.

Ως χρηματοδοτικό όχημα για την Ευρω-Μεσογειακή Εταιρική Σχέση υιοθετήθηκε το πρόγραμμα MEDA, ως συνέχεια των προγραμμάτων PHARE (Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη) και TACIS (πρώην Σοβιετική Ένωση). Με προϋπολογισμό 6,4 δισεκατομμύρια ευρώ από το 1995 έως το 2001, χρηματοδότησε δράσεις στην Αλγερία, την Αίγυπτο, την Ιορδανία, στο Λίβανο, στο Μαρόκο, στη Συρία, στη Τунησία, στην Τουρκία και στην Παλαιστινιακή Αρχή¹⁵.

Ωστόσο όμως και η Ευρω-Μεσογειακή Εταιρική Σχέση έπεσε θύμα των προβλημάτων και των διαφορών μεταξύ των χωρών της Νοτίου Μεσογείου.

Η «Πολιτική για τη Γειτονιά της Ευρώπης» 2004-2012

Στις αρχές του 2000 βρίσκονταν σε εξέλιξη συνομιλίες για την 5^η κατά σειρά διεύρυνση της Ε.Ε. με την είσοδο στην Ε.Ε. δέκα χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και δύο χωρών της Μεσογείου, την Κύπρο και τη Μάλτα¹⁶.

¹⁵ Η Ε.Ε. έχει παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στη χρηματοδότηση της Παλαιστινιακής Αρχής, ωστόσο δεν κατόρθωσε να συνδυάσει την οικονομική βοήθεια με την πολιτική επιρροή. Μεταξύ των ετών 1993 και 1999 υπολογίζεται η οικονομική βοήθεια της Ε.Ε. προς τα Παλαιστινιακά εδάφη περίπου στα 1,7 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ για την περίοδο 2000-2009 η αντίστοιχη χρηματοδότηση υπολογίζεται σε 3,3 δισεκατομμύρια ευρώ. Khader Bichara (2013), *The European Union and the Arab World: From the Rome Treaty to the Arab Spring*, Catalonia: European Institute of the Mediterranean.

¹⁶ Η Κύπρος και η Μάλτα έγιναν πλήρη μέλη της Ε.Ε. την 1^η Μαΐου του 2004.

Ήταν η μεγαλύτερη διεύρυνση από όλες όσες έχουν γίνει¹⁷, όπου η Ε.Ε. επεκτάθηκε και διευρύνθηκε σημαντικά. Με τη νέα διεύρυνση, η Ε.Ε. απέκτησε νέους γείτονες, νέα σύνορα και μια νέα τεράστια ακτογραμμή που έπρεπε να καλύψει και να προστατέψει. Ως εκ τούτου, έπρεπε να αποκτήσει και μια νέα πολιτική πρόταση για το πώς αυτό θα υλοποιηθεί, δηλαδή μια νέα πολιτική πρόταση για την ασφάλεια και τη συνεργασία στη νέα γειτονιά της. Η απάντηση στη νέα πρόκληση ήρθε με δύο έγγραφα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το πρώτο στις 11 Μαρτίου του 2003¹⁸ και το δεύτερο στις 12 Δεκεμβρίου της ίδιας χρονιάς¹⁹. Σε αυτά τα δύο κείμενα, η Ε.Ε. αποτύπωνε τη νέα πολιτική ασφάλειας και συνεργασίας με τα νέα γειτονικά της κράτη στην Ανατολική Ευρώπη και τη Μεσόγειο. Η νέα αυτή πολιτική εισήχθη το 2004 ως «Πολιτική για τη Γειτονιά της Ευρώπης» (European Neighbourhood Policy – ENP).

Συνοπτικά, το πρόγραμμα ENP αποσκοπούσε στο να δημιουργήσει κίνητρα στα νέα γειτονικά κράτη της Ευρώπης να διατηρούν καλές σχέσεις με την Ε.Ε. Τα κίνητρα αυτά είχαν οικονομικό και αναπτυξιακό χαρακτήρα σύμφωνα με την πάγια τότε αντίληψη της Ε.Ε. ότι η σταθερότητα έρχεται μόνο μέσα από την οικονομική ανάπτυξη και τη συνεργασία. Η πολιτική όμως αυτή της Ε.Ε. υποδήλωνε και μια άλλη διάσταση των σχέσεων της Ευρώπης, της σχέσης της με τις ΗΠΑ και κυρίως να υποδηλώσει ότι αντίθετα από τα μέσα «σκληρής ισχύος» των ΗΠΑ, η Ε.Ε. ήταν η ιδανική εναλλακτική για τα γειτονικά της κράτη αφού όχι η γεωπολιτική αλλά η «μαλακή ισχύς» της οικονομικής συνεργασίας θα όριζε τις καλές σχέσεις γειτονίας.

Ωστόσο, και η ENP δεν μπόρεσε να ξεφύγει από την «παράδοση» μαξιμαλιστικών και υπεραισιόδοξων στόχων που η Ευρώπη έβαζε στους σχεδιασμούς της. Χαρακτηριστικότερη περίπτωση της παραδοξότητας του ENP είναι η Ευρωπαϊκή αντίληψη ότι τα αυταρχικά Μουσουλμανικά καθεστώτα των χωρών της Νοτίου Ευρώπης και του Λεβάντε οικειοθελώς θα μετασχηματίζονταν και θα προωθούσαν τους δημοκρατικούς θεσμούς και της φιλελευθεροποίησης

¹⁷ Ακολούθησε το 2007 η είσοδος της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας στην Ε.Ε., ενώ η τελευταία διεύρυνση έγινε το 2013 με την είσοδο της Κροατίας. Σήμερα η Ε.Ε. αριθμεί 28 κράτη-μέλη.

¹⁸ European Commission, “Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for the Relations with our Eastern and Southern Neighbours”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (πρόσβαση στις 9/11/2015)

¹⁹ European Commission, “European Security Strategy”, <http://www.eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/european-security-strategy/> (πρόσβαση στις 9/11/2015)

των κοινωνιών τους προκειμένου να πετύχουν ενεργότερη συνεργασία (και χρηματοδοτήσεις) από την Ε.Ε.²⁰.

Η «Ένωση για τη Μεσόγειο» 2008-2012

Ενώ η Ε.Ε. προσπαθεί με τις δύο πολιτικές της - EMP and ENP - να θέσει τις βάσεις μιας βιώσιμης συνεργασίας με τις χώρες της Νότιας Μεσογείου, ο Nicholas Sarkozy, τότε προεδρικός υποψήφιος, ανακοινώνει το 2007, ότι εφόσον εκλεγεί θα εργαστεί για μια νέα σχέση μεταξύ Ευρώπης – Μεσογείου. Ο Sarkozy τελικά εξελέγη, και αμέσως ενήργησε ώστε η υπόσχεσή του να υλοποιηθεί. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του 2008 η ιδέα υιοθετήθηκε και από την Ε.Ε., και στη Σύνοδο των Παρισίων στις 13 Ιουλίου 2008 ανακοινώθηκε η δημιουργία της «Ένωσης για τη Μεσόγειο» (Union for the Mediterranean) ή UfM. Η Αίγυπτος, το Μαρόκο, η Ιορδανία και η Τυνησία συμμετείχαν ενθουσιωδώς, το Ισραήλ ανταποκρίθηκε θετικά, απλά δήλωσαν την συμμετοχή τους η Συρία, ο Λίβανος και η Λιβύη, ενώ αρχικά η Αλγερία αδιαφόρησε για τη Γαλλική πρωτοβουλία. Στις αρχές Νοεμβρίου (3-4) του 2008, οι Υπουργοί Εξωτερικών της Ε.Ε. συμφώνησαν πάνω σε ένα πρόγραμμα εργασίας, και στη Σύνοδο της Βαρκελώνης του 2009 (Βαρκελώνη II) αποφασίστηκε η UfM να έχει μια μόνιμη Γραμματεία με έδρα τη Βαρκελώνη. Ωστόσο στη Σύνοδο των Υπουργών Εξωτερικών Ευρώπης – Μεσογείου, υπήρξε αρχικά άρνηση του Ισραήλ να συμμετάσχει λόγω και της πρόσκλησης του Αραβικού Συνδέσμου να συμμετάσχει. Δύο μήνες μετά, το Ισραήλ επιτέθηκε στη Γάζα (Δεκέμβριος 2008 – Ιανουάριος 2009) και η πρωτοβουλία «Ένωση για την Μεσόγειο» έμεινε ανενεργή για περίπου μισό χρόνο. Μέχρι και το 2012, η «Ένωση για την Μεσόγειο» ήταν θεσμικά ενεργή, με τη Γραμματεία της να εδράζεται στη Βαρκελώνη, να εκπονούνται μελέτες σκοπιμότητας για διάφορα σχέδια, αλλά η οικονομική κρίση και το ελάχιστο επιχειρηματικό ενδιαφέρον την κατέστησαν ουσιαστικά προβληματική.

Η μεγάλη διαφορά της UfM από τις προηγούμενες Ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες βρίσκεται στο γεγονός ότι θεσπίζει συγκεκριμένο οργανισμό (Γραμματεία) και είναι στοχευμένη σε συγκεκριμένους στόχους. Από την πρώτη στιγμή οι στόχοι που τέθηκαν ήταν πολύ συγκεκριμένοι και ήταν οι εξής: α)

²⁰ Khader B. (2013), σ.28

δημιουργία θαλάσσιων και χερσαίων δρόμων επικοινωνίας και εμπορίου, β) περιβαλλοντική εξυγίανση και προστασία, γ) προώθηση επενδύσεων στις ανανεώσιμες πηγές με έμφαση στην ηλιακή ενέργεια, δ) προώθηση δράσεων πολιτικής προστασίας και, ε) επιχειρηματική συνεργασία και συνεργασία στους τομείς έρευνας και ανάπτυξης (R&D).

1.2 Η Στρατηγική της Συνεργασίας

Ο καλύτερος τρόπος να περιγράψει κανείς τη «λογική» ή αλλιώς την «στρατηγική» της πολιτικής της Ε.Ε. διαχρονικά, και ειδικότερα σε σχέση με τις χώρες της Νότιας Μεσογείου, είναι μέσα από τη δήλωση του πρώην Βρετανού Υπουργού Εξωτερικών, Malcolm Rifkin, ο οποίος είχε δηλώσει το 1995 ότι «ο καλύτερος τρόπος για να πετύχει [η Ε.Ε. σε σχέση με τις χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής] πολιτική σταθερότητα και ασφάλεια, είναι μέσα από την οικονομική ανάπτυξη και τη συνεργασία»²¹.

Πριν τη δημιουργία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι σχέσεις Ευρώπης - Νότιας Μεσογείου καθορίζονταν κυρίως σε επίπεδο μεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών και των κρατών της Νότιας Μεσογείου και του Λεβάντε. Σε μεγάλο βαθμό, το ιστορικό αυτών των σχέσεων ήταν βεβαρημένο από το Ευρωπαϊκό αποικιοκρατικό παρελθόν απέναντι στους λαούς της Νότιας Μεσογείου, καθώς και από το ανταγωνιστικό παρελθόν μεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών. Ήταν δύο σημαντικοί παράγοντες που προκαλούσαν δυσπιστία στον οποιονδήποτε θα ήθελε να επενδύσει μακροχρόνια στο Ευρωπαϊκό σχέδιο και στις σχέσεις μεταξύ Ευρώπης – Νότιας Μεσογείου. Έτσι, οι σχέσεις μεταξύ Ευρωπαϊκών κρατών – κρατών Νότιας Μεσογείου ήταν σχέσεις άτολμες που κυριαρχούσε η αμοιβαία καχυποψία. Σε ένα βαθμό, το ενδιαφέρον των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων να δημιουργήσουν σχέσεις συνεργασίας με τις χώρες της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε, ήρθε να αποκαταστήσει αυτό το βαρύ κλίμα που επισκίαζε τις σχέσεις τους στο παρελθόν.

Η φιλοσοφία πίσω από τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας είχε να κάνει με μια προσέγγιση οικονομικής κυρίως φύσης και την άσκηση περιφερειακού

²¹ Khader B. (2013), σ. 24

ρόλου της Ευρώπης με πολιτικές και μέσα «μαλακής-ήπιας ισχύος²²». Ωστόσο, η Ε.Ε. εξελίχθηκε σε μια υπερδύναμη, χωρίς ωστόσο να διαθέτει κανένα στοιχείο από εκείνα που χαρακτηρίζουν παραδοσιακά τις υπερδυνάμεις, δηλαδή γεωπολιτική ατζέντα, ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, κλπ. Το μόνο που διέθετε ήταν μια μεγάλη αγορά, μια κοινή αγορά, θεσμούς, και αργότερα κοινό νόμισμα. Με την ίδια λοιπόν φιλοσοφία η Ευρώπη προσέγγισε τις σχέσεις της με την περιοχή της Νότιας Μεσογείου και του Λεβάντε. Το παράδοξο είναι ότι ενώ η Ευρωπαϊκή αποικιοκρατία, με τα μέσα «σκληρής ισχύος» που χρησιμοποιούσε, απέτυχε στη Νότια Μεσόγειο, ομοίως και οι Ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες, με τις πολιτικές και τα μέσα «ήπιας ισχύος», απέτυχαν εξίσου. Οι λόγοι πίσω από την Ευρωπαϊκή αποτυχία να προωθήσει τη συνεργασία και την οικονομική ανάπτυξη με τα κράτη της Νότιας Μεσογείου είναι πολλοί. Μια πρώτη αιτία είναι ο υπεραισιόδοξος και γενικόλογος χαρακτήρας των Ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών. Μια δεύτερη, συμπληρωματική αιτία της πρώτης, είναι η έλλειψη ρεαλισμού στον Ευρωπαϊκό σχεδιασμό. Μία τρίτη αιτία είναι η εμμονή της Ευρώπης να προωθήσει σχέσεις ισότητας και οικονομικής συνεργασίας απέναντι σε κράτη που διαθέτουν, στην καλύτερη περίπτωση, οριακές δομές δημοκρατίας και κράτος δικαίου, και που κοινωνικά έχουν τεράστιες φιλοσοφικές και δομικές αποκλίσεις από τα αντίστοιχα πρότυπα της Ευρώπης.

Πιο συγκεκριμένα, μετά το 2000, το πρόγραμμα ENP ήρθε να καλύψει τις ανάγκες για μια σχέση της Ε.Ε. με την διευρυμένη πλέον γειτονιά της, μέσα από τη δημιουργία κινήτρων ώστε τα γειτονικά κράτη να έχουν διαρκές συμφέρον να διατηρούν καλές σχέσεις με την Ε.Ε. Θα πρέπει να σημειωθεί πως το διεθνές περιβάλλον μετά το 2001 ήταν εντελώς διαφορετικό από τις συνθήκες που επικρατούσαν μια δεκαετία νωρίτερα. Το ENP δημιουργήθηκε σε μια δύσκολη εποχή για τις διεθνείς σχέσεις. Είχε προηγηθεί η 11^η Σεπτεμβρίου του 2001, η οποία με τη σειρά της έφερε την επέμβαση των ΗΠΑ και των συμμάχων τους στο Αφγανιστάν και στη συνέχεια στο Ιράκ, στα πλαίσια του πολέμου εναντίων της τρομοκρατίας. Το ENP αντικατοπτρίζει την βούληση της Ε.Ε. να κρατήσει αποστάσεις και να διαφοροποιηθεί από την φιλοσοφία και την προσέγγιση «σκληρής ισχύος» των ΗΠΑ. Και ίσως δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι η δημοσίευση του πρώτου εγγράφου που εξέφραζε την ENP, έγινε στις 11 Μαρτίου

²² Μία διεξοδική θεώρηση του ζητήματος αναλύεται στο: Βοσκόπουλος Γιώργος (2012), *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

2013, λίγο πριν την Αμερικανική εισβολή στο Ιράκ. Η διαφορετική προσέγγιση της Ευρωπαϊκής πρότασης μέσω του ENP ήταν ότι η Ε.Ε. κρατούσε αποστάσεις από την Αμερικανική πολιτική που βασιζόταν σε μια μονοδιάστατη αντίληψη αποκλεισμών (φίλος ή εχθρός) ή ακόμη και από τη λογική του γνωστού Αμερικανού ακαδημαϊκού Samuel Huntington²³ περί του κατακερματισμού του διεθνούς συστήματος σε συγκεκριμένες πολιτισμικές ζώνες, ανταγωνιστικές μεταξύ τους, και που οδηγούσαν τις ΗΠΑ στην υιοθέτηση μέσω «σκληρής ισχύος» για να επιβάλουν τάξη και ασφάλεια στο διεθνές σύστημα. Στα πλαίσια του ENP και στην προσπάθεια της Ε.Ε. να διαφοροποιηθεί από την πολιτική των ΗΠΑ – ιδιαίτερα τη μονολιθική λογική του «φίλος ή εχθρός» σε ότι αφορά τον Μουσουλμανικό κόσμο – εξέδωσε το 2003 και το 2004 αντίστοιχα δυο πολύ σημαντικά έγγραφα, το “Strengthening the EU’s Relations with Arab World” και το “Interim Report on the EU Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East”. Σε αυτά τα δυο έγγραφα, η Ε.Ε. εμμένει στην πολιτική «μαλακής ισχύος», στην προώθηση των πολυμερών σχέσεων, στην ανάγκη ύπαρξης μιας ξεκάθαρης και ολοκληρωμένης εξωτερικής πολιτικής αρχών, και στην προώθηση των Δημοκρατικών θεσμών ως απαραίτητου στοιχείου για τη διατήρηση καλών σχέσεων μεταξύ της Ε.Ε. και των γειτονικών της κρατών.

Ωστόσο, η πολιτική φιλοσοφία του ENP κυριαρχείται από μια μεγάλη αντίφαση²⁴. Ενώ το ENP θεωρεί πως ο αυταρχικός χαρακτήρας των καθεστώτων στις χώρες της Νοτίου Μεσογείου και της Μεσογειακής Μέσης Ανατολής είναι το πρόβλημα, και γι’ αυτό δεν μπορεί να υπάρχει αλλαγή στο εσωτερικό των χωρών αυτών και πρόοδος στις Ευρω-Μεσογειακές σχέσεις, την ίδια στιγμή επιχειρεί να συνεργαστεί με αυτά τα αυταρχικά καθεστώτα προκειμένου να πετύχει την προώθηση μεταρρυθμίσεων και την ενίσχυση του ρόλου των πολιτών στις κοινωνίες των χωρών αυτών (αλλαγή από τη βάση της κοινωνίας). Όπως είναι κατανοητό, η προσέγγιση αυτή δεν μπορεί να έχει βιώσιμη βάση. Στην πραγματικότητα η Ε.Ε. προωθεί άλλο ένα πρόγραμμα καταδικασμένο να αποτύχει. Μάλιστα, μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα στη Μαδρίτη το 2004 και στο Λονδίνο το 2005, η Ε.Ε. προσπάθησε να μην πιέσει τις κυβερνήσεις των χωρών της Νότιας Μεσογείου και του Λεβάντε, να προχωρήσουν σε δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις, καθώς είχε πεισθεί πως λειτουργούσαν ως αναχώματα απέναντι

²³ Huntington S. (1993), “The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs*, 72:3, σ.22-49.

²⁴ Khader B. (2013), σ.28.

στην εξάπλωση του ακραίου Ισλάμ προς την Ευρώπη (κάτι που μερικώς επιβεβαιώθηκε με τις εξελίξεις της «Αραβικής Άνοιξης», κυρίως όμως μετά από αυτή).

Σαν γενική παρατήρηση, αυτό που χαρακτηρίζει την Ευρωπαϊκή πολιτική απέναντι στις χώρες της Νοτίου Μεσογείου είναι η διάσταση μεταξύ της φιλοσοφίας των Ευρω-Μεσογειακών προγραμμάτων συνεργασίας και της πράξης. Είναι ένα επαναλαμβανόμενο λάθος που χαρακτηρίζει την Ευρωπαϊκή πολιτική απέναντι στα κράτη της Νότιας Μεσογείου, και οδηγεί τις Ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες – συμπεριλαμβανόμενης της ENP – σε αποτυχίες. Το 2007 ήταν καθοριστική χρονιά για την «επισημοποίηση» της αποτυχίας του ENP. Τον Ιούλιο του 2006 το Ισραήλ επιτέθηκε στη Χεζμπολάχ στο Λίβανο. Η Ε.Ε. δεν κατάφερε να αρθρώσει παραγωγικό λόγο και ρόλο στην κρίση αυτή. Το 2007, η Χαμάς με εκλογές απέκτησε τον έλεγχο της Γάζας, με αποτέλεσμα να βρεθεί η Ε.Ε. σε μεγάλο δίλημμα απέναντι στην πολιτική της και την οικονομική βοήθεια που παρείχε στην Παλαιστινιακή Αρχή (στη Ραμάλα). Τα δύο αυτά γεγονότα έκαναν την Ε.Ε. να φαίνεται μη αξιόπιστος εταίρος τόσο απέναντι στους Παλαιστινίους όσο και απέναντι στους Ισραηλινούς.

Αργότερα, με πρωτοβουλία της Γαλλίας, ξεκίνησε η πλέον φιλόδοξη αλλά παράλληλα και σαφώς στοχευμένη Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία της Ένωσης για τη Μεσόγειο. Η στρατηγική πίσω από την Ένωση για την Μεσόγειο ήταν ότι η περιφερειακή ολοκλήρωση θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από την προώθηση συγκεκριμένων, ξεκάθαρων και σαφώς στοχευμένων δράσεων. Εδώ βρίσκεται και μια μεγάλη διαφορά του προγράμματος αυτού σε σχέση με τα προηγούμενα που ήταν απλά χρηματοδοτήσεις για πού γενικές δράσεις.

Παρά το γεγονός ότι η Ένωση για την Μεσόγειο έκανε γενναία βήματα προς την πολυμερή συνεργασία, εν τούτοις δεν κατάφερε να ξεφύγει από τη λογική της διακρατικής συνεργασίας, αποτυγχάνοντας να εμπλέξει μη κυβερνητικούς φορείς και κυρίως κοινωνικούς εταίρους από τις χώρες της Νοτίου Μεσογείου.

Μία γενική παρατήρηση που αφορά τη στρατηγική των προγραμμάτων και των πρωτοβουλιών της Ευρώπης απέναντι στις χώρες της Νοτίου Μεσογείου και της Μεσογειακής Μέσης Ανατολής, είναι ότι η Ε.Ε. δεν επέμεινε στο ζήτημα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τον εκδημοκρατισμό των χωρών

της Νοτίου Μεσογείου ως προαπαιτούμενου για την έναρξη της όποιας συνεργασίας μεταξύ τους. Η Ε.Ε. είχε πεισθεί πως αν υπονόμει τον πραγματικό, αυταρχικό, χαρακτήρα των Μεσανατολικών κυβερνήσεων, στην ουσία θα υπονόμει την ίδια της την ασφάλεια. Και ενώ η στρατηγική της Ε.Ε., καθόλη τη δεκαετία του 1990, θα συνοψιζόταν στη φράση «μία συνταγή για όλη τη γειτονιά μας», στην πραγματικότητα, κάτω από τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά το 2000, η Ε.Ε. αναγνώρισε πως δεν μπορεί να υπάρξει μια συνταγή για όλες τις περιπτώσεις. Φυσικά, αυτό προέκυψε ως εμπειρικό συμπέρασμα, αφού η Ε.Ε. είδε ότι η πολιτική της που δούλεψε στην περίπτωση ενσωμάτωσης της Ανατολικής Ευρώπης, η ίδια «συνταγή» είχε μερική επιτυχία στην περίπτωση των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και καθολική αποτυχία στην περίπτωση των χωρών της Νότιας Μεσογείου και του Λεβάντε. Το αποτέλεσμα της μη πίεσης της Ε.Ε. προς τα αυταρχικά καθεστώτα της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής ήταν ουσιαστικά να συντηρηθεί ο αυταρχικός τους χαρακτήρας και ο ολιγαρχικός καπιταλισμός (crony capitalism), ενδεχομένως δε να επιτάχυνε (democratization – securitization dilemma) και την έλευση της «Αραβικής Άνοιξης».

Κεφάλαιο 2

Η «Αραβική Άνοιξη» και το Νέο Σκηνικό στη Νότια Μεσόγειο

Στις 17 Δεκεμβρίου του 2010, ο Mohammad Bouazizi, ένας απελπισμένος νεαρός πλανόδιος μικροέμπορος με πανεπιστημιακή μόρφωση, αυτοπυρπολείται στην επαρχιακή πόλη Sidi Bouzid της Τυνησίας²⁵. Με την πράξη του αυτή πυροδοτεί τη μεγαλύτερη στη σύγχρονη ιστορία, κοινωνική και πολιτική εξέγερση, της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, η οποία με τη σειρά της έφερε ανατροπές καθεστώτων και προκάλεσε τεράστια αστάθεια. Τα γεγονότα της περιόδου 2011-2013 στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή ονομάστηκαν «Αραβική Άνοιξη», έναν δημοσιογραφικό όρο που τελικά καθιερώθηκε για να περιγράψει την Αραβική εξέγερση, αφού αρχικά φάνηκε να είναι το αντίστοιχο των επαναστάσεων του 1989-90 στην Ανατολική Ευρώπη²⁶. Στην πραγματικότητα, η «Αραβική Άνοιξη» δεν ήταν ούτε ξαφνική ούτε τυχαία. Ήταν το αποτέλεσμα της συσσωρευμένης καταπίεσης στο εσωτερικό των Αραβικών κοινωνιών και αντίδραση στις ευρύτερες διεθνείς πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις της περιόδου. Ήδη από το 2008 είχε ξεσπάσει η μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση στις ΗΠΑ, ενώ το 2009 η κρίση πέρασε στην Ευρώπη ως κρίση χρέους. Τα δύο αυτά γεγονότα σαφώς είχαν αντίκτυπο τις οικονομίες των χωρών της Νοτίου Μεσογείου, ιδιαίτερα εκείνες που είχαν εξαγωγικό προσανατολισμό και σε εκείνες τις οικονομίες που εξαρτιόνταν από τα εμβάσματα των μεταναστών και τις ξένες επενδύσεις. Οπότε η μείωση της ρευστότητας ήρθε να προστεθεί στην πολύ μεγάλη ανεργία των νέων και στη διάχυτη κοινωνική απογοήτευση από την έλλειψη προοπτικών, διαφάνειας και δημοκρατίας. Η «Αραβική Άνοιξη» ήταν ένα σύνολο πολιτικο-κοινωνικών εξεγέρσεων, η καθεμιά με τα δικά της χαρακτηριστικά, ανάλογα με το μέγεθος των προβλημάτων, την αντίδραση των καθεστώτων και τις δυνατότητάς τους να μεταρρυθμιστούν²⁷. Δημιουργήθηκε από ένα συνδυασμό πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού ελλείμματος στα κράτη κυρίως του Αραβικού κόσμου²⁸.

²⁵ Teti Andrea, Gervasio Gennaro (2011), σ.321

²⁶ Friedman George, "The Next Phase of the Arab Spring", <https://www.stratfor.com/analysis/next-phase-arab-spring> (πρόσβαση στις 9/11/2015)

²⁷ Κοψαχειλής Β., «Η πολιτική ταυτότητα των νέων αραβικών επαναστατικών κινημάτων», *Στρατηγική*, 203:8 (2011), σ.110 και 111

²⁸ T. Behr, M. Aaltola, "The Arab Uprising: Causes, Prospects and Implications", http://ijbssnet.com/journals/Vol_5_No_5_1_April_2014/33.pdf (πρόσβαση στις 28/10/2015)

Αποτέλεσμα της Αραβικής εξέγερσης ήταν η κυβέρνηση της Τυνησίας να καταρρεύσει και ο Πρόεδρος της χώρας Ben Ali να διαφύγει στη Σαουδική Αραβία, μόλις ένα μήνα μετά τον ξεσηκωμό, στις 16 Ιανουαρίου του 2011. Η αναταραχή γρήγορα πέρασε στην Αίγυπτο, όπου ο Πρόεδρος της χώρας, Hosni Mubarak, αναγκάστηκε σε παραίτηση στις 11 Φεβρουαρίου του 2011. Στη Λιβύη η εξέγερση οδήγησε στην εκδίωξη και δολοφονία του ηγέτη της χώρας, Συνταγματάρχη Muammar Gaddafi, στις 20 Οκτωβρίου 2011. Στην Υεμένη, ο Πρόεδρος της χώρας, Ali Abdullah Saleh, παραιτήθηκε στις 27 Φεβρουαρίου του 2012. Στη Συρία ξέσπασε ένας τρομερός εμφύλιος πόλεμος ο οποίος μαίνεται ακόμη. Σε εμφύλιο πόλεμο έχουν εμπλακεί η Λιβύη και η Υεμένη. Στη Λιβύη σήμερα, περισσότερες από εκατό διαφορετικές παραστρατιωτικές ομάδες είναι χωρισμένες σε δύο αντιμαχόμενα «στρατόπεδα» μεταξύ ακραίων και μετριοπαθών Σουνιτών Ισλαμιστών²⁹. Στην Υεμένη ο εμφύλιος μαίνεται μεταξύ των Σιιτών ανταρτών Χούθις και των Σουνιτών της Υεμένης με έμμεση εμπλοκή του Ιράν υπέρ των Χούθις και άμεση εμπλοκή της Σαουδικής Αραβίας για την υποστήριξη Σουνιτών της χώρας. Παράλληλα με τις ανατροπές ορισμένων από τα καθεστώτα της περιοχής, εξεγέρσεις εκδηλώθηκαν στο Ιράν, το Μπαχρέιν, στην Ιορδανία, στην Αλγερία, στο Ιράκ, το Μαρόκο, στη Τουρκία και στη Σαουδική Αραβία. Ο Μαροκινός Βασιλιάς προκειμένου να κατευνάσει τους εξεγερθέντες υποσχέθηκε εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις, ενώ ο Βασιλιάς της Ιορδανίας υποσχέθηκε να καταπολεμήσει τη διαφθορά. Το μοναρχικό καθεστώς του Μπαχρέιν κάλεσε σε βοήθεια τις δυνάμεις του Συμβουλίου των Χωρών του Κόλπου (Gulf Cooperation Council) να συνδράμουν στην αποκατάσταση της τάξης.

Εκτός από την Αίγυπτο, σε όλα τα υπόλοιπα κράτη που η «Αραβική Άνοιξη» έφερε καθεστωτικές ανατροπές, το κενό εξουσίας οδήγησε σε χάος, σε εμφύλιο και έδωσε χώρο να ανέλθουν στην εξουσία ακραία Ισλαμικά στοιχεία, τουλάχιστο μέχρι και το 2013 που ουσιαστικά έχουμε το τέλος της «Αραβικής Άνοιξης». Οι λόγοι που προκάλεσαν στις αρχές του 2011 τον Αραβικό ξεσηκωμό δεν εξαλείφτηκαν το 2013. Στην πραγματικότητα οι τιμές των τροφίμων το 2014 επέστρεψαν στα επίπεδα του 2010, και η καθημερινή ασφάλεια των πολιτών χειροτέρευσε δραματικά με τους δείκτες ανθρωποκτονιών να έχουν τριπλασιαστεί

²⁹ German Federal Foreign Office, "Foreign Minister Steinmeier after foreign ministers meeting on Libya", *GFFO Press Release*, Dec. 13, 2015

και την εγκληματικότητα να έχει δεκαπλασιαστεί³⁰. Στην Αίγυπτο υπήρξε μεγάλη ανησυχία και αναταραχή. Μετά από εκλογές, στην εξουσία ανήλθαν οι «Αδελφοί Μουσουλμάνοι» (Muslim Brotherhood) και Πρόεδρος της χώρας έγινε ο Ισλαμιστής Μόρσι, ο οποίος ωστόσο ανετράπη από τον στρατηγό Αλ Σίσι μετά από ένα «βελούδινο» πραξικόπημα.

Η «Αραβική Άνοιξη» επέφερε τεράστιες αλλαγές στα κράτη της Νότιας Μεσογείου και έχει σε μεγάλο βαθμό μεταμορφώσει τις ισορροπίες και το χάρτη της Μέσης Ανατολής. Μέσα από την Αραβική εξέγερση ήρθαν στην επιφάνεια οι πραγματικές διαστάσεις των προβλημάτων και η πραγματική δυναμική των καθεστωτικών δυνάμεων από τη μία πλευρά, και των κοινωνικών δυνάμεων στο εσωτερικό των Αραβικών κοινωνιών, από την άλλη. Συνολικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως η «Αραβική Άνοιξη» γνωστοποίησε στη Δύση την πραγματική εικόνα της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε, πέρα και έξω από πεποιθήσεις και υποθέσεις εργασίας.

Η Δυναμική της Αραβικής Κοινωνίας Πολιτών

Με το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης», τόσο οι κοσμικές καθεστωτικές δυνάμεις όσο και οι Ισλαμικές οργανώσεις, αιφνιδιάστηκαν. Αρχικά, στους δρόμους των Αραβικών πρωτευουσών βγήκαν οι νέοι και μορφωμένοι άνθρωποι, οι αγανακτισμένοι από την ανεργία, τον κοινωνικό και πολιτικό αποκλεισμό, οι άνθρωποι που έβλεπαν ότι δεν είχαν ούτε δουλειά, ούτε εισόδημα, ούτε προοπτικές. Το γεγονός αυτό έδειξε σε όλους (ΗΠΑ, Ε.Ε., Αραβικό κόσμο, παγκόσμια ακαδημαϊκή κοινότητα) πως πράγματι υπήρχε μια κοινωνία πολιτών σε ανάπτυξη στον Αραβικό κόσμο. Όμως αυτή η κοινωνία πολιτών δεν είχε μια δομημένη πολιτική πρόταση να στηριχθεί, με αποτέλεσμα πολύ γρήγορα να καλύψουν αυτό το κενό τα καλύτερα οργανωμένα, έμπειρα και ιδεολογικά συμπαγή Ισλαμικά κινήματα. Το σύνθημα «Το Ισλάμ είναι η Λύση» γρήγορα αντικατέστησε τα σύγχρονα πολιτικά αιτήματα των εξεγερμένων. Όπως απεδείχθη άλλωστε, η πλειονότητα των εξεγερμένων αγωνίζονταν πολύ περισσότερο για φαγητό και θέσεις εργασίας παρά για τα ιδεώδη του Δυτικού φιλελευθερισμού. Το

³⁰ Gaub Florence, "Arab transitions: late departure, destination unknown", http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_24_Arab_transitions.pdf (πρόσβαση στις 8/11/2015)

τελευταίο, είναι ένα κρίσιμο στοιχείο που δεν έχει επαρκώς αξιολογηθεί από όσους μιλούν και σχεδιάζουν προγράμματα συνεργασίας μεταξύ της Δύσης και του Ισλαμικού κόσμου.

Η Δυναμική του Κοσμικού Ισλάμ

Το Ισλάμ για τις χώρες της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε δεν είναι απλά μόνο μια θρησκεία. Το Ισλάμ πρώτα και πάνω από όλα είναι νόμος και κανόνας ζωής. Παράλληλα λοιπόν με τις κοσμικές δομές οργάνωσης των κρατών της Νοτίου Μεσογείου, το θρησκευτικό στοιχείο πάντα έπαιζε σημαντικό ρόλο στις συγκεκριμένες κοινωνίες ως συμπλήρωμα των κρατικών δομών. Αυτό που στη Δύση εννοούμε ως κοινωνική πολιτική, στον Αραβικό κόσμο έχει μια εντελώς διαφορετική έννοια και μεταφράζεται σε Μουσουλμανική αλληλεγγύη. Πρακτικά, το γεγονός αυτό σημαίνει ότι στις χώρες της Νότιας Μεσογείου που η εξουσία πέρασε σε κοσμικές Ισλαμικές κυβερνήσεις, οποιοδήποτε μελλοντικό πρόγραμμα συνεργασίας της Ε.Ε. με αυτές τις χώρες θα πρέπει να λάβει υπόψη τα νέα δεδομένα στις περιοχές αυτές. Για παράδειγμα, αντί για μη κυβερνητικές οργανώσεις πολιτών θα υπάρχουν Ισλαμικά ιδρύματα να παίξουν το ρόλο των κοινωνικών εταίρων.

Η Δυναμική του Ακραίου Αναθεωρητικού Ισλάμ

Η πτώση των αυταρχικών καθεστώτων στον Αραβικό κόσμο έφερε αναταραχή και ανομία την οποία εκμεταλλεύθηκαν οι ακραίες αναθεωρητικές (τσιχαντιστικές) Ισλαμικές οργανώσεις και παραστρατιωτικές ομάδες. Στην ουσία πρόκειται για Ισλαμιστές μισθοφόρους τρομοκράτες που συσπειρώνονται γύρω από τοπικούς ηγέτες με προσωπικές ατζέντες και στρατηγικές συνεργασίας. Τέτοιες οργανώσεις έκαναν την εμφάνισή τους σε όλα τα Αραβικά κράτη που υπήρξε ένταση κατά την «Αραβική Άνοιξη». Όμως εκεί που κατάφεραν να αποκτήσουν τον έλεγχο ήταν στη Λιβύη, στο Σινά της Αιγύπτου, και στη Συρία. Τρεις οργανώσεις είναι οι πλέον κυρίαρχες: η Ansar Bait al-Maqdis έχει περιορισμένη δράση στο Σινά, η Αλ Νούσρα δρα σε ολόκληρη τη Συρία, ενώ το λεγόμενο Ισλαμικό Κράτος έχει υπό τον έλεγχό του μεγάλο μέρος της Συρίας και

άμεση συνεργασία με ακραίες τρομοκρατικές οργανώσεις με κέντρο την πόλη Derna της Ανατολικής Λιβύης³¹. Η παρουσία αυτών των ακραίων Ισλαμικών οργανώσεων, σε στρατηγικό και τακτικό επίπεδο, διαφοροποιείται από τον τρόπο δράσης της Αλ Κάιντα, καθώς κατέχουν εδάφη, χτίζουν κρατικές λειτουργίες στα εδάφη που κατέχουν και ασκούν τρομοκρατία σε ολόκληρη την περιοχή ακολουθώντας μια καθόλα αναθεωρητική ατζέντα και στρατηγική. Μέρος της στρατηγικής τους είναι η διοχέτευση του κύματος των μεταναστών-προσφύγων από την υπο-Σαχάρια Αφρική, τη Βόρειο Αφρική και τη Συρία κατευθείαν στην Ευρώπη.

Η Δυναμική των Παλαιών Αυταρχικών Καθεστώτων

Τα παλαιά αυταρχικά καθεστώτα που κατάφεραν να καταστείλουν τις εξεγέρσεις της «Αραβικής Άνοιξης» θορυβήθηκαν αλλά και αισθάνθηκαν «δικαιωμένα» από τις εξελίξεις, καθώς επιβεβαιώθηκε ο ρόλος τους ως αναχώματα επέκτασης του ακραίου Ισλάμ.

Οι Νέες Συμμαχίες στη Νότια Μεσόγειο

Μια άλλη επίπτωση είναι ότι ενώ η Ε.Ε. μέσω κινήτρων προσπαθούσε για δεκαετίες να ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ των χωρών της νότιας Μεσογείου πάνω στα θέματα του εμπορίου και της οικονομικής συνεργασίας, τελικά οι γεωπολιτικές συνθήκες, όπως διαμορφώθηκαν μετά την «Αραβική Άνοιξη», είναι εκείνες που έχουν ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ των χωρών της περιοχής για τον περιορισμό της δράσης των ακραίων Ισλαμικών στοιχείων. Νέες ισορροπίες και συμμαχίες διαμορφώνονται μεταξύ των χωρών της περιοχής – πολλές φορές σε μη γραμμική βάση μεταξύ οργανώσεων και όχι των ίδιων των κρατών – ωστόσο αυτό είναι ένα νέο περιβάλλον το οποίο δεν πρέπει να αγνοηθεί. Οι νέες συμμαχίες που διαμορφώνονται μεταξύ των χωρών της Νότιας Μεσογείου αποσκοπούν σε δύο πράγματα: α) στην ανάσχεση επέκτασης του ακραίου Ισλάμ

³¹ Maggie M., "How a Libyan City Joined the Islamic State Group", http://www.huffingtonpost.com/2014/11/09/libya-islamic-state_n_6129116.html (πρόσβαση στις 9/11/2015)

και στον έλεγχο της δράσης των τσιχαντιστικών οργανώσεων, καθώς και, β) στη συνεργασία των χωρών της περιοχής ώστε να περιοριστεί ο ρυθμιστικός ρόλος των ξένων δυνάμεων (η λογική που συνοδεύει αυτό το δεύτερο στόχο είναι να μην ελεγχθεί το Τσιχαντιστικό στοιχείο ώστε να μην είναι απειλή για την περιφερειακή σταθερότητα, αλλά να ελεγχθεί από τις συμμαχίες των χωρών της περιοχής ώστε να μην είναι εξαρτώμενα από την παρουσία, την βοήθεια και τους όρους της Δύσης – ΗΠΑ, Ε.Ε.)

Το Νέο Γεωπολιτικό Περιβάλλον

Εκεί που η «Αραβική Άνοιξη» είχε καθοριστική επίδραση ήταν στην σταθερότητα της περιοχής της Νοτίου Μεσογείου και στα ζητήματα ασφάλειας. Η εξέγερση δημιούργησε μια νέα γεωπολιτική κατάσταση μεταβάλλοντας την ισορροπία ισχύος στην περιοχή όχι επειδή τα κράτη της περιοχής έγιναν ισχυρότερα αλλά μάλλον επειδή τα κράτη της περιοχής έγιναν πιο εύθραυστα³². Επιπρόσθετα η αποσταθεροποιημένη Λιβύη και Συρία αποτελούν απειλή τόσο για τη σταθερότητα των γειτονικών τους κρατών, όσο και για τα Ευρωπαϊκά συμφέροντα σε αυτές τις περιοχές.

Οι Επιπτώσεις του Μεταναστευτικού-Προσφυγικού Προβλήματος για τη Νότια Μεσόγειο

Η μαζική φυγή νέων ανθρώπων και ανθρώπων που δεν μπορούν να ζήσουν υπό το καθεστώς βίας και αποκλεισμού, δηλαδή του καλύτερου και δυναμικότερου στοιχείου του πληθυσμού των χωρών της Νότιας Μεσογείου και του Λεβάντε, υπονομεύει μέσο-μακροπρόθεσμα τις προοπτικές εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού των χωρών αυτών. Η μαζική φυγή αυτών των ανθρώπων από τις χώρες τους θα δυσχεράνει την οποιαδήποτε μελλοντική προσπάθεια της Ε.Ε. να προωθήσει πολιτικές εκσυγχρονισμού αλλά επιπρόσθετα θα υπονομεύσει και πιθανές εσωτερικές προσπάθειες εκδημοκρατισμού στις χώρες αυτές αφού θα απουσιάζει το δυναμικότερο ίσως στοιχείο αυτών των κοινωνιών.

³² Elakawi, "The Geostrategic Consequences of the Arab Spring", <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/zaki-samy-elakawi/geostrategic-consequences-of-arab-spring> (πρόσβαση 11/9/2015)

Κεφάλαιο 3

Η «Αραβική Άνοιξη» και το Νέο Σκηνικό στην Ευρώπη

Η «Αραβική Άνοιξη» δεν μετέβαλε μόνο το σκηνικό στη Νότια Μεσόγειο αλλά έχει μεταβάλει και το σκηνικό για την ίδια την Ευρώπη. Με την Αραβική εξέγερση τα έτη 2011-2013, τέθηκαν οι βάσεις για την αναθεώρηση των πολιτικών, οικονομικών και των γεωπολιτικών σχέσεων σε επίπεδο Ε.Ε. και χωρών της Νότιας Μεσογείου καθώς και σε επίπεδο Ευρωπαϊκών κρατών και κρατών της Νότιας Μεσογείου. Οι εξελίξεις ωστόσο, κατά τη διάρκεια μετά την «Αραβική Άνοιξη», έχουν αλλάξει την ίδια την Ευρώπη, έχοντας κάνει στροφή από τον φιλελευθερισμό προς τον συντηρητισμό σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού βίου των Ευρωπαίων πολιτών. Επίσης η «Αραβική Άνοιξη» ήταν μια πολύ σοβαρή κρίση που έθεσε σε αξιολόγηση θεσμούς και μηχανισμούς της Ε.Ε. όπως για παράδειγμα την European External Action Service (EEAS) η οποία τέθηκε σε λειτουργία μόλις τον Ιανουάριο του 2011. Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε με την εξέταση των παραγόντων εκείνων που άλλαξαν με την «Αραβική Άνοιξη» και μετέβαλλαν το Μεσογειακό περιβάλλον σε σχέση με την Ευρώπη.

Η «Αραβική Άνοιξη» ως Ιδεολογικός Καταλύτης της Προοδευτικής Ευρώπης

Πριν κανείς περάσει στην ανάλυση των δομικών και επί μέρους αλλαγών που έφερε η «Αραβική Άνοιξη» στην Ευρώπη, θεωρώ πολύ βασικό στοιχείο την επισήμανση των επιπτώσεων που είχε η Αραβική εξέγερση (2011-2013) πάνω στην προοδευτική Ευρωπαϊκή κουλτούρα. Η πολιτική λογική της Ε.Ε. βασίζεται πάνω σε μια φιλελεύθερη-προοδευτική θεώρηση των πραγμάτων. Στα πλαίσια αυτά η Ε.Ε. οικοδομεί μια ανοιχτή κοινωνία για ανθρώπους, προϊόντα και υπηρεσίες. Οικοδομεί μια Ευρώπη προσδοκιών που καινοτομεί και ανοίγει δρόμους, μια Ευρώπη που διαθέτει την απαραίτητη υπερβατική δυναμική προκειμένου να αντιληφθεί την ειρήνη και ευημερία μέσα από ένα ολιστικό πλαίσιο

χωρίς παίγνια μηδενικού αθροίσματος³³. Η «Αραβική Άνοιξη» με τις επιπτώσεις της έρχεται και μεταβάλλει επαναστατικά αυτή την τάση και ανακόπτει μια αδιάλειπτη πορεία δεκαετιών οικονομικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης, που πραγματοποιήθηκε κάτω από την κοινή βούληση των Ευρωπαϊκών λαών και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ τους να προχωρήσουν σε μια επόμενη – φιλελεύθερη – φάση της Ιστορίας. Οι επιπτώσεις της «Αραβικής Άνοιξης» επανέφεραν στην Ευρώπη τα ξενοφοβικά σύνδρομα, τον συντηρητισμό και τις ανταγωνιστικές εθνικές πολιτικές της «Θουκυδίδειας κανονικότητας³⁴». Από εδώ και πέρα, και στο βαθμό που η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση θα προωθείται πλέον ως αποτέλεσμα ηγεμονικών εθνικών φιλοδοξιών ή ως αποτέλεσμα γραφειοκρατικών συμφερόντων, το Ευρωπαϊκό όραμα θα χάνει σταδιακά την εσωτερική, ενδο-Ευρωπαϊκή του, νομιμοποίηση.

Στα ζητήματα της εσωτερικής ασφάλειας της Ε.Ε., έχει προκληθεί μια επαναστατική αναθεώρηση του συνολικού περιβάλλοντος και της κουλτούρας ασφάλειας σε ολόκληρη την Ευρώπη. Εκτός από τις θεσμικές αλλαγές και την αυστηροποίηση των κανονισμών, έχουμε να αντιμετωπίσουμε μια σειρά νέα φαινόμενα που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα: από το ενδοσχολικό bullying μεταξύ αλλόθρησκων και αλλοεθνών μαθητών στα Ευρωπαϊκά σχολεία, μέχρι την γκετοποίηση ολόκληρων περιοχών, τη ριζοσπαστικοποίηση των πολιτικών τάσεων από όλες τις πλευρές, τις αλλαγές στην πληθυσμιακή σύνθεση και το εκλογικό σώμα, το κτίσιμο του μοντέλου που θέλαμε να αποφύγουμε, δηλαδή την δημιουργία της «Ευρώπης φρούριο», και πολλά άλλα.

Η Γεωπολιτική Σταθερότητα του Συστήματος Ευρώπη - Μεσόγειος

Κατά τη διάρκεια και μετά την «Αραβική Άνοιξη» η γεωπολιτική σταθερότητα της Μεσογείου κλονίστηκε σε σημαντικό βαθμό. Η πτώση των αυταρχικών καθεστώτων των χωρών της Νοτίου Μεσογείου, έδωσε την ευκαιρία

³³ Βοσκόπουλος Γ., «Ενωμένη Ευρώπη: Επιτεύγματα, προβληματισμός και αβεβαιότητα», <http://www.presspublica.gr/enomeni-evropi-epiteygmata-provlimatismosavevaiotita/> (πρόσβαση στις 29/12/2015)

³⁴ Η επιβολή της θέλησης του ισχυρού στον αδύναμο. Βοσκόπουλος Γ., «Ενωμένη Ευρώπη: Επιτεύγματα, προβληματισμός και αβεβαιότητα», <http://www.presspublica.gr/enomeni-evropi-epiteygmata-provlimatismosavevaiotita/> (πρόσβαση στις 29/12/2015)

να ανέλθουν στην εξουσία ακραία Ισλαμικά στοιχεία, που αποσταθεροποίησαν το πολιτικό σκηνικό στην περιοχή. Για παράδειγμα η πτώση του καθεστώτος Ben Ali στην Τυνησία δεν οδήγησε άμεσα σε ισορροπία, αλλά αντίθετα οι σχέσεις μεταξύ των Ισλαμικών οργανώσεων που ανήλθαν στην εξουσία της χώρας ήταν εξαιρετικά εύθραυστες. Αντίστοιχα, η άνοδος στην εξουσία της Αιγύπτου των «Αδελφών Μουσουλμάνων» δεν οδήγησε σε μια κοινωνική ηρεμία και αποκατάσταση της τάξης, αλλά αντίθετα οδήγησε σε ένα ακόμη πιο εύθραυστο και εκρηκτικό εσωτερικό σκηνικό. Στη Λιβύη δε, η κατάσταση ακόμη και σήμερα είναι ιδιαίτερος επικίνδυνος από τη δράση δεκάδων διαφορετικών τσιχαντιστικών ομάδων, με τις κυβερνητικές δυνάμεις να ελέγχουν μόνο ένα πολύ μικρό τμήμα (περίπου το 1/3) της χώρας. Η κατάσταση αυτή δημιουργούσε και δημιουργεί μεγάλες επιπλοκές στο γεωπολιτικό σύστημα και στις σχέσεις Ευρώπης – Νότιας Μεσογείου. Στην ουσία, καθόλη τη διάρκεια της «Αραβικής Άνοιξης» στα περισσότερα κράτη της περιοχής η Ε.Ε. δεν είχε συνομιλητή, οπότε κάθε προσπάθεια ή διάθεση της Ε.Ε. να βοηθήσει ουσιαστικά δεν μπορούσε να εφαρμοστεί. Επίσης, ενώ κατά τη διάρκεια των παλαιών αυταρχικών καθεστώτων στην περιοχή της Νότιας Μεσογείου είχε επιτευχθεί ένας βαθμός περιφερειακής σταθερότητας μεταξύ των κρατών, οι νέες Ισλαμικές πολιτικές δυνάμεις που ήρθαν στην εξουσία, ήρθαν με διάθεση και ατζέντα αναθεώρησης του περιφερειακού status quo με κίνδυνο να προκαλέσουν εκτός από περεταίρω εσωτερική αποσταθεροποίηση και νέες περιφερειακές διενέξεις. Χαρακτηριστικότεροι όλων είναι η περίπτωση της Προεδρίας Μόρσι στην Αίγυπτο που επιθυμούσε την επαναδιαπραγμάτευση της Συμφωνίας Ειρήνης της Αιγύπτου με το Ισραήλ, της διακοπής τροφοδοσίας του Ισραήλ με φυσικό αέριο από την Αίγυπτο μέσω του κοινού τους αγωγού, καθώς και με την υπόθαλψη και εξοπλισμό των ακραίων τάσεων της Χαμάς στη Λωρίδα της Γάζας. Εκτός της κατάρρευσης της εσωτερικής ισορροπίας των κρατών της Νοτίου Μεσογείου, καθόλη τη διάρκεια της «Αραβικής Άνοιξης» ήταν εμφανής η Ευρωπαϊκή ανησυχία για την κλιμάκωση της έντασης και πρόκληση περιφερειακής διένεξης στα Νότια της Μεσογείου.

Υβριδική Τρομοκρατία και Ευρωπαϊκή Ασφάλεια

Η κατάρρευση των αυταρχικών καθεστώτων στα κράτη της Νοτίου Μεσογείου έδωσε χώρο για την έλευση στο προσκήνιο ακραίων Ισλαμικών – τσιχαντιστικών ομάδων με στρατηγική και δράση που κυμαίνεται από την θρησκευτική τρομοκρατία ως τον γεωπολιτικό αναθεωρητισμό. Σε όλες τις χώρες της Νότιας Μεσογείου εμφανίστηκαν τέτοιες οργανώσεις, εκεί όμως που φαίνεται ότι απέκτησαν ισχυρά ερείσματα κατά τη διάρκεια της «Αραβικής Άνοιξης» είναι κυρίως στη Λιβύη και στο Σινά. Η δράση τσιχαντιστικών οργανώσεων και η Ισλαμική τρομοκρατία έχουν αποσταθεροποιήσει το Μεσογειακό σκηνικό. Έχουν όμως αποσταθεροποιήσει και τη σταθερότητα εντός της Ε.Ε. λειτουργώντας συνολικά ως μια πολύ επικίνδυνη και δύσκολα αντιμετωπίσιμη υβριδική απειλή. Πολλοί Μουσουλμάνοι Ευρωπαίοι υπήκοοι έχουν εκπαιδευτεί και ενταχθεί σε Τσιχαντιστικές οργανώσεις στη Συρία και το Ιράκ. Πολλοί από αυτούς επιστρέφουν στην Ευρώπη με σκοπό να λειτουργήσουν ως «Πέμπτη Φάλαγγα» με τη δημιουργία αναθεωρητικών εξτρεμιστικών θυλάκων στο εσωτερικό της Ευρώπης ή για να εκτελέσουν καταδρομικές – τρομοκρατικές επιχειρήσεις, ομαδικά ή σαν «μοναχικοί λύκοι», στις Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Άλλοι ακραίοι Ισλαμιστές στο εσωτερικό της Ε.Ε. ενισχύουν τον βραχίονα των ψυχολογικών επιχειρήσεων και του επηρεασμού της κοινής γνώμης των Ευρωπαίων Μουσουλμάνων με στόχο την ριζοσπαστικοποίησή τους.

Με τον όρο υβριδική τρομοκρατία εννοούμε τη νέα μορφή τρομοκρατίας που προέρχεται από τα τσιχαντιστικά κινήματα της Βόρειας Αφρικής και Μέσης Ανατολής που απειλούν την Ευρώπη εξαφανίζοντας με τη δράση τους τα διαχωριστικά όρια μεταξύ εσωτερικής ασφάλειας και εθνικής άμυνας. Ουσιαστικά πρόκειται για ασύμμετρες, μη γραμμικές απειλές, που συνδυάζουν πολλές μορφές πολέμου ταυτόχρονα με αποτέλεσμα να δημιουργούν σύγχυση στη χώρα που δέχεται τα πλήγματα και σύγχυση στις δυνάμεις που καλούνται να τους αντιμετωπίσουν³⁵. Η μία διάσταση αυτής της νέας τρομοκρατίας είναι η δράση τσιχαντιστικών πυρήνων στο εσωτερικό της Ε.Ε. Η άλλη διάσταση της υβριδικής τρομοκρατίας είναι η δράση τσιχαντιστικών ομάδων εναντίων Ευρωπαϊκών συμφερόντων στην άμεση γειτονιά της Ε.Ε. Στην άμεση γειτονιά της Ε.Ε. βρίσκεται

³⁵ Hoffman Frank (2007), *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Virginia: Potomac Institute for Policy Studies

η Συρία και ακόμη εγγύτερα η Λιβύη. Μάλιστα πού πρόσφατα, και παρά τις εξαγγελίες και τις προσπάθειες των κυβερνητικών δυνάμεων, οι τσιχαντιστές που δρουν στη Λιβύη έχουν καταφέρει να ελέγχουν τις κυριότερες πετρελαϊκές περιοχές στη χώρα όπως την περιοχή Al Sidra και την περιοχή Ras Lanouf. Στην πρόσφατη Σύνοδο των Υπουργών Εξωτερικών της Ε.Ε. στην Ιταλία στις 13 Δεκ. 2015, ο Γερμανός Υπουργός Εξωτερικών, Steinmeier, ήταν αποκαλυπτικός στις δηλώσεις του λέγοντας ότι αυτό που απασχολεί σήμερα την Ε.Ε. είναι κυρίως δύο πράγματα: η νέα Λιβυκή κυβέρνηση να εξασφαλίσει ότι διαθέτει αποτελεσματικές και νομιμόφρονες δυνάμεις ασφαλείας ώστε να επέλθει σταθερότητα στη χώρα, και το δεύτερο ζήτημα που απασχολεί την Ε.Ε. είναι η αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης μέχρι η χώρα να σταθεί στα πόδια της³⁶.

Εκτός από τη Βόρεια Αφρική, στο Λεβάντε, από την αρχή που εμφανίστηκε το Ισλαμικό Κράτος (ΙΚ ή ISIS ή DAESH) στο Ιράκ και τη Συρία, Ευρωπαϊκές δυνάμεις βρέθηκαν στο πλευρό των ΗΠΑ για να αντιμετωπίσουν το νέο φαινόμενο στο Ιράκ, ωστόσο μετά τα δραματικά γεγονότα στο Παρίσι στις 13 Νοεμβρίου του 2015, η στρατιωτική δράση της Βρετανίας και της Γαλλίας επεκτάθηκε και στη Συρία εναντίων του ΙΚ.

Την ώρα που οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις προσπαθούν να περιορίσουν και να ελέγξουν τη δράση και εξάπλωση του Ισλαμικού Κράτους στην περιοχή της Μεσοποταμίας, ολοένα και αυξάνει η παρουσία του ακραίου Ισλάμ ακόμη πιο κοντά στις Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες με την ριζοσπαστικοποίηση των Μουσουλμάνων στα Βαλκάνια και την δημιουργία αποσταθεροποιητικών θυλάκων εκεί. Άρα, ένα νέο πρόβλημα ασφάλειας κληρονομείται στην Ευρώπη ως απότοκο της αποσταθεροποίησης της «Αραβικής Άνοιξης». Η συνεργασία των κυβερνήσεων και των μυστικών υπηρεσιών των Βαλκανικών χωρών με τις αντίστοιχες υπηρεσίες των υπολοίπων Ευρωπαϊκών χωρών έχει λειτουργήσει ως σήμερα αποτελεσματικά και έχουν γίνει εκατοντάδες συλλήψεις υπόπτων που σχετίζονται με την Ισλαμική τρομοκρατία στα Βαλκάνια.

Μια ακόμη διάσταση της «Αραβικής Άνοιξης» που έπληξε και πλήττει την καρδιά της Ευρώπης, είναι η δράση ακραίων στοιχείων στο εσωτερικό των χωρών της Ευρώπης που μέσα από την προπαγάνδα τους και τη ρητορική τους στοχεύουν

³⁶ German Federal Foreign Office (2015), "Foreign Minister Steinmeier after foreign ministers meeting on Libya", *GFFO Press Release*, December 13

στην ριζοσπαστικοποίηση των κατά τα άλλα μετριοπαθών Μουσουλμάνων της Ευρώπης – κυρίως των νέων – και προχωρούν σε «στρατολογήσεις» πρόθυμων για στελέχωση και πύκνωση των τάξεων του Ισλαμικού Κράτους ή τη δημιουργία πυρήνων αποσταθεροποίησης στην Ευρώπη. Πολλοί από τους πρόθυμους που στρατολογήθηκαν και βρέθηκαν στα πεδία των μαχών του Ιράκ και της Συρίας εκπαιδεύονται να επιστρέψουν πίσω στην Ευρώπη για τη μεταφορά του υβριδικού πολέμου στις Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Το πρόβλημα αυτό διαγνώστηκε από τις Ευρωπαϊκές υπηρεσίες ασφαλείας μετά το τέλος της «Αραβικής Άνοιξης», με την τρομοκρατική επίθεση εναντίων της σατιρικής εφημερίδας Charlie Hebdo στο Παρίσι στις 7 Ιανουαρίου του 2015. Έτσι, ενισχύθηκε άμεσα το θεσμικό πλαίσιο πολλών Ευρωπαϊκών κρατών ώστε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά το φαινόμενο επιστροφής πίσω στην Ευρώπη, Ευρωπαϊών Μουσουλμάνων υπηκόων που βρέθηκαν στις τάξεις ακραίων Ισλαμικών οργανώσεων και πολέμησαν στη Λιβύη, τη Συρία και το Ιράκ ή που εκπαιδεύτηκαν στο Σουδάν.

Δημιουργία Μεταναστευτικού – Προσφυγικού Ζητήματος

Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν συχνές οι ροές μεταναστών και προσφύγων από την υπο-Σαχάρια και Βόρεια Αφρική κυρίως προς την Ευρώπη, λόγω της αστάθειας, των εντάσεων, των ασθενειών και της πείνας που επικρατούσαν σε αυτές τις περιοχές. Η Ευρώπη σταδιακά άρχισε να αυστηροποιεί τους ελέγχους και να εφαρμόζει πιο αυστηρούς κανόνες χορήγησης βίζας, ωστόσο το πρόβλημα παρέμενε σε μια διαχειρίσιμη κατάσταση. Με το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης» και ιδιαίτερα μετά την «Αραβική Άνοιξη» το πρόβλημα ξέφυγε από κάθε έλεγχο. Σήμερα είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα για την ασφάλεια και την κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη. Μόνο από τη Συρία μετά το 2013 έχουν φύγει περίπου 3 εκατομμύρια μετανάστες - πρόσφυγες προς άλλες χώρες, κυρίως όμως προς την Ευρώπη. Για την αντιμετώπιση του μεταναστευτικού προβλήματος η νέα Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπό τον Πρόεδρο Jean-Claude Juncker δημιούργησε ένα νέο χαρτοφυλάκιο αυτό του Επιτρόπου Μεταναστευτικής Πολιτικής το οποίο δόθηκε στην Ελλάδα.

Το μεταναστευτικό – προσφυγικό ως πρόβλημα έχει τουλάχιστο τέσσερις διαστάσεις:

α) Έχουμε μαζική είσοδο μεταναστών – προσφύγων στην Ε.Ε. με διαφορετική θρησκευτική και πολιτισμική βάση.

Δεν είναι δηλαδή μόνο ένα ζήτημα διαχείρισης ξαφνικά δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων που έρχονται μαζικά και συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένα σημεία της Ευρώπης και πρέπει οι Ευρωπαϊκές αρχές και η τοπικές κοινωνίες αν ανταποκριθούν άμεσα και αποτελεσματικά ώστε να παράσχουν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τροφή, νερό, συνθήκες υγιεινής, στέγη, ενδεχομένως αργότερα και δουλειά, αλλά πολύ περισσότερο οι νέοι πρόσφυγες έρχονται από περιοχές και είναι φορείς μιας κουλτούρας διαφορετικής από αυτής των Ευρωπαίων πολιτών. Επιπρόσθετα, για τους μετανάστες που αιτούνται άσυλο για να αποκτήσουν καθεστώς πρόσφυγα, οι δυνάμεις ασφαλείας των Ευρωπαϊκών κρατών επιφορτίζονται με ένα έργο που ούτε εκπαιδεύτηκαν ούτε αντιμετώπισαν ποτέ στο παρελθόν, στην έκταση που έχει εμφανιστεί, να ελέγξουν τα στοιχεία, να διασταυρώσουν στοιχεία – όπου αυτό είναι εφικτό – προκειμένου να αποκλείσουν την περίπτωση παρείσφρησης ακραίων στοιχείων στο εσωτερικό της Ε.Ε.

β) Έχουμε βίαιη δημογραφική και πολιτισμική αλλοίωση της πληθυσμιακής σύνθεσης της Ε.Ε.

Από την πλευρά ενός μεγάλου μέρους των Ευρωπαίων, αυτή η εξέλιξη θεωρείται ως απειλή για το μελλοντικό χαρακτήρα της Ευρώπης σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Όμως και από την άλλη πλευρά οι Μουσουλμάνοι αντιμετωπίζουν την παρουσία τους στον Ευρωπαϊκό χώρο με ανασφάλεια και περιχαράκωση, αφού βλέπουν την πιθανότητα απώλειας της θρησκείας, της κουλτούρας και κατ' επέκταση της διαφορετικότητάς τους³⁷.

Η ενσωμάτωση και παραμονή των μεταναστών-προσφύγων στην Ευρώπη, μακροπρόθεσμα θα έχει επιπτώσεις στο χαρακτήρα και στο εκλογικό σώμα των Ευρωπαϊκών κρατών.

³⁷ Ιακώβου Χ., «Ποιος ο στόχος; Ευρω-Ισλάμ ή Εξισλαμισμός της Ευρώπης», <http://mignatiou.com/2014/11/pios-o-stochos-evro-islam-i-exislamismos-tis-evropis/> (πρόσβαση στις 9/11/2015)

γ) Έχουμε πρόβλημα απορρόφησης και ενσωμάτωσης των μεταναστών-προσφύγων στον κοινωνικό και παραγωγικό ιστό της Ε.Ε.

Την ώρα που η ίδια η Ε.Ε. αντιμετωπίζει προβλήματα απορρόφησης του δικού της παραγωγικού δυναμικού στην Ευρωπαϊκή αγορά εργασίας, κυρίως των νέων, και καθώς ήδη υπάρχουν σφοδρές αντιδράσεις στο ανώτατο μάλιστα επίπεδο, για την ελεύθερη διακίνηση ατόμων στο εσωτερικό της Ε.Ε. προς αναζήτηση καλύτερων όρων εργασίας (χαρακτηριστικότερη περίπτωση η εσωτερική μετανάστευση Βουλγάρων και Ρουμάνων στην Μεγάλη Βρετανία προς αναζήτηση καλύτερων όρων και συνθηκών εργασίας), προστίθεται στην Ευρώπη και το ζήτημα των μεταναστών-προσφύγων που κάποια στιγμή θα αναζητήσουν και αυτοί δουλειά στον Ευρωπαϊκό χώρο.

δ) Τέλος, έχουμε πρόκληση κοινωνικής και πολιτικής αντίδρασης στο εσωτερικό των Ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Η μαζική έλευση ανθρώπων διαφορετικού χρώματος, θρησκείας και κουλτούρας δημιουργεί αναπόδραστα μια πίεση στις τοπικές κοινωνίες της Ευρώπης η οποία πίεση σταδιακά εκδηλώνεται ως άρνηση και ξενοφοβία. Το γεγονός αυτό δίνει προβάδισμα και πολιτική δυναμική σε ακραία στοιχεία και πολιτικές οργανώσεις στην Ευρώπη και μεταβάλλει τον πολιτικό χαρακτήρα της Ευρώπης από εκεί που είναι φιλελεύθερος προς την υιοθέτηση πιο συντηρητικών επιλογών. Ουσιαστικά, η νέα κατάσταση που διαμορφώνεται ριζοσπαστικοποιεί προς το συντηρητικότερο το εκλογικό σώμα της Ευρώπης.

Η Συζήτηση για την Αναθεώρηση της Συνθήκης Schengen

Όταν το 1985 η Γαλλία, η τότε Δυτική Γερμανία, το Βέλγιο, η Ολλανδία και το Λουξεμβούργο υπέγραψαν τη Συνθήκη Schengen αυτό που είχαν υπόψη τους ήταν η δημιουργία ενός χώρου ελεύθερης μετακίνησης ανθρώπων, αγαθών και υπηρεσιών στο εσωτερικό της Ευρώπης. Η Συνθήκη Schengen τέθηκε σε ισχύ το 1995, και σήμερα περιλαμβάνει 26 κράτη. Αποτελεί ίσως τη σημαντικότερη θεσμική παρέμβαση για τη δημιουργία μιας Ομοσπονδιακής Ευρώπης. Η λογική

της είναι μια λογική περιοχής δίχως σύνορα (visa free area). Από την στιγμή που κάποιος μπαίνει σε μία χώρα Schengen μπορεί να κυκλοφορεί ελεύθερα εντός αυτής της περιοχής.

Η απόφαση για τη δημιουργία της Schengen ελήφθη σε μια καλή εποχή αισιοδοξίας για την Ευρώπη και τον κόσμο. Από τότε ωστόσο τα πράγματα έχουν αλλάξει σημαντικά και με τις πρόσφατες εξελίξεις με την «Αραβική Άνοιξη» η λειτουργία και η αποτελεσματικότητα της Schengen έχουν τεθεί στο στόχαστρο της κριτικής πολλών χωρών – μελών της Συνθήκης. Το μεταναστευτικό – προσφυγικό και η απειλή εισόδου Ισλαμιστών τρομοκρατών στο έδαφος της Ε.Ε. έχουν φέρει αλλαγές και στη Συνθήκη Schengen, με πολλά κράτη-μέλη να επαναφέρουν μονομερώς την ισχύ των συνοριακών και τελωνειακών ελέγχων. Αυτό υπονομεύει την προσπάθεια και την εμπιστοσύνη μεταξύ των χωρών-μελών να οικοδομήσουν μια Ευρώπη δίχως εσωτερικά σύνορα, αλλά επιπρόσθετα δημιουργεί εντάσεις στις διμερείς σχέσεις των κρατών εντός της Ε.Ε. Το πρόβλημα βέβαια δεν είναι βέβαια εύκολα διαχειρίσιμο και έχει πολλές άλλες διαστάσεις, κυρίως διαστάσεις εσωτερικής ασφάλειας. Για παράδειγμα, σύμφωνα με πληροφορίες της Γερμανικής Υπηρεσίας Ασφαλείας BfV, έχει αυξηθεί ο αριθμός των φανατικών ισλαμιστών στη Γερμανία. Η Γερμανική Υπηρεσία ανέφερε ότι ο αριθμός των ακραίων ισλαμιστών που ως πρόσφυγες ή μετανάστες έφτασαν στη Γερμανία έφθανε τον Σεπτέμβριο του 2015 τους 7.900³⁸. Πολλοί από αυτούς σύμφωνα με Γερμανικές πηγές έχουν καταθέσει αίτηση για άσυλο. Επίσης σύμφωνα με τον επικεφαλής της BfV, 600 Γερμανοί υπήκοοι έχουν ενταχθεί στο ΙΚ και την Αλ Νούσρα, και ορισμένοι από αυτούς έχουν πολλές φορές προσπαθήσει να επανέλθουν κρυφά πίσω στην Ευρώπη.

Ανοιχτές Θάλασσες και Ελεύθερη Ναυσιπλοΐα

Το εμπόριο είναι βασική πηγή εσόδων για την Ευρώπη. Ολόκληρη η Ευρωπαϊκή οικονομία στηρίζει την ανάπτυξή της στην εμπορική δραστηριότητα και στις εξαγωγές. Υπολογίζεται ότι το 90% του διεθνούς εμπορίου διεκπεραιώνεται μέσω θαλάσσης και από αυτό, το 1/3 περίπου, διέρχεται τη Μεσόγειο. Οπότε, ένα

³⁸ Ιγνατίου Μ., «Δραματική αύξηση των φανατικών ισλαμιστών στη Γερμανία», <http://mignatiou.com/2015/09/dramatiki-afxisi-ton-fanatikon-islamiston-sti-germania-anamignionte-me-prosfiges-ke-metanastes/> (πρόσβαση στις 24/12/2015)

στρατηγικής σημασίας πρόβλημα για την Ευρώπη είναι η διατήρηση της Μεσογείου σε σταθερότητα και ασφάλεια. Ο κίνδυνος είναι υπαρκτός και μεγάλος. Η δράση τσιχαντιστικών στοιχείων και ομάδων, κυρίως στη Λιβύη, που ήδη ασκούν έλεγχο επί των μεταναστευτικών ροών, εύκολα μπορεί να περάσει σε επιχειρήσεις θαλάσσιας πειρατείας και να επαναλάβουν το παράδειγμα της πειρατείας που εξελίσσεται στο Κέρας της Αφρικής (Σομαλία) και στη Μεσόγειο.

Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ε.Ε.

Τα 28 κράτη –μέλη της Ε.Ε. είναι οι μεγαλύτεροι εισαγωγείς φυσικού αερίου στον κόσμο εδώ και δεκαετίες, με τις συνολικές τους εισαγωγές να αυξάνουν συνεχώς. Εισάγουν περίπου το 55% των ενεργειακών τους αναγκών. Ειδικότερα, σε ότι αφορά το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, εισάγουν το 84% του πετρελαίου και το 64% του φυσικού αερίου που καταναλώνουν³⁹.

Το φυσικό αέριο αποτελεί το 24% της ενέργειας που καταναλώνεται εντός της Ε.Ε. με βάση στοιχεία του 2011 και το ποσοστό αυτό αναμένεται να αυξηθεί στο 30% το 2030⁴⁰. Το πετρέλαιο που καταναλώνεται στην Ε.Ε. καλύπτει το 37% των ενεργειακών αναγκών, ο άνθρακας το 18%, και η πυρηνική ενέργεια το 12%.

Με βάση εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ε.Ε. θα εισάγει περισσότερο από το 80% του φυσικού αερίου που θα καταναλώνει το 2030.

Μία σειρά από αποφάσεις στην Ε.Ε., απόφαση της Γερμανίας να κλείσει όλους τους πυρηνικούς σταθμούς ενέργειας στο έδαφός της μέχρι το 2020, καθώς και η ανάγκη για μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, θα κάνουν την Ε.Ε. σχεδόν εξ ολοκλήρου να εισάγει την ενέργεια που θα καταναλώνει, με κύριο άξονα τις εισαγωγές φυσικού αερίου. Επίσης περιβαλλοντικοί και άλλοι λόγοι κάνουν την Ε.Ε. να μην ενδιαφέρεται για την εξόρυξη σχιστολιθικού αερίου. Οπότε θα είναι δεδομένη η ενεργειακή εξάρτηση της Ε.Ε. από ενεργειακές πηγές εκτός της επικράτειάς της.

Σήμερα, η χώρα από την οποία η Ε.Ε. προμηθεύεται τον κύριο όγκο του φυσικού αερίου που καταναλώνει είναι η Νορβηγία. Η αμέσως επόμενη χώρα είναι η Ρωσία. Τρίτη χώρα προμηθευτής αερίου είναι η Αλγερία.

³⁹ Ratner Paul (2013), σ.5

⁴⁰ Eurogas, “Long Term Outlook for Gas Demand and Supply 2007-2030”, <http://europeanenergyreview.com/site/pagina.php?id=1981> (πρόσβαση στις 9/12/2015)

Μετά τα δραματικά γεγονότα στην Ουκρανία, μέσω της οποίας διερχόταν το 80% του Ρωσικού φυσικού αερίου που καταναλωνόταν στην Ε.Ε.⁴¹, η Ρωσία δεν μπορεί να αποτελεί αξιόπιστο προμηθευτή ενέργειας για την Ε.Ε. Οπότε, προκειμένου να εξασφαλίσει την ενεργειακή της ασφάλεια, η Ε.Ε. είναι αναγκασμένη να αναζητήσει εναλλακτικούς προμηθευτές.

Εκτιμάται πως οι χώρες της Νότιας Μεσογείου, με προϋποθέσεις, είναι ο πιο πρόσφορος εναλλακτικός προμηθευτής ενέργειας για την Ε.Ε. Ειδικότερα τα ενεργειακά πεδία της Αλγερίας και τα νέα πεδία σε Αίγυπτο, Κύπρο, Ισραήλ (και Παλαιστινιακής Αρχής) και Λίβανο μπορούν να είναι δανικοί εναλλακτικοί πάροχοι ενέργειας για την Ευρώπη. Φυσικά και η Λιβύη δεν μπορεί να αποκλειστεί, όμως εκεί οι συνθήκες ασφάλειας είναι ακόμη απαγορευτικές. Οι περιορισμοί στο να γίνει αυτό πραγματικότητα είναι ο βαθμός ασφάλειας και σταθερότητας σε αυτές τις ενεργειακές ζώνες, τα επίπεδα των τιμών των υδρογονανθράκων, και ο βαθμός συνεργασίας μεταξύ των χωρών-παραγωγών (υπάρχουν εκκρεμεί νομικά ζητήματα να διευθετηθούν μεταξύ τους). Ωστόσο, από την πρώτη στιγμή που εκδηλώθηκε η «Αραβική Άνοιξη» (και παράλληλα άρχισε να χρίζεται και η Ουκρανική κρίση) το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρώπης είναι ένα από τα πρώτα ζητήματα που συζητήθηκαν σε πολιτικό και τεχνοκρατικό επίπεδο στα όργανα της Ε.Ε.

Η Διαφύλαξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ευρώπης στη Νότια Μεσόγειο

Οι πολιτισμοί της Ευρώπης έχουν μια μακρά ιστορική και πολιτισμική παρουσία στο χώρο της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε. Εκτός από μεμονωμένες και μικρές πλέον Ευρωπαϊκές παροικίες που ακόμη υφίστανται στις περιοχές αυτές, υπάρχει μια σημαντικότερη θρησκευτική και πολιτισμική κληρονομιά που πρέπει να προστατευθεί από την βαρβαρότητα της δράσης των ακραίων Ισλαμικών οργανώσεων στην περιοχή. Στόχος των τσιχαντιστών είναι η εξάλειψη της ιστορικής μνήμης (αποτελεί έγκλημα στο ΙΚ η εκμάθηση της Ιστορίας στα σχολεία που ελέγχει) και η εκδίωξη όλου του Χριστιανικού, και όχι μόνο, στοιχείου από ολόκληρη την περιοχή της Νοτίου Μεσογείου και της Μέσης

⁴¹ Ratner Paul (2013), σ.12

Ανατολής. Τα αρχαιολογικά μνημεία του Ευρωπαϊκού πολιτισμού που άντεξαν στο χρόνο κινδυνεύουν να αφανιστούν από τη μανία των ακραίων τσιχαντιστών, οι οποίοι μάλιστα ότι δεν το καταστρέφουν το πουλάνε στη μαύρη αγορά αρχαιοτήτων. Ακόμη μεγαλύτερης σημασίας είναι η συστηματική θρησκευτική εκκαθάριση του Ισλαμικού Κράτους από κάθε αλλόθρησκο στοιχείο (μη Σουνιτικούς πληθυσμούς) σε ολόκληρη την περιοχή, επιδιώκοντας μάλιστα την στρατιωτική επέμβαση της Ευρώπης στη Συρία με χερσαία στρατεύματα προς εκπλήρωση προφητειών περί της τελικής μάχης μεταξύ Ισλάμ – Χριστιανών (Σταυροφόρων).

Κεφάλαιο 4

Η Συνεργασία Ε.Ε. – Νότιας Μεσογείου μετά την «Αραβική Άνοιξη»

Με την εκδήλωση της «Αραβικής Άνοιξης», η πρώτη αντίδραση της Ε.Ε. και των Ευρωπαϊκών κυβερνήσεων ήταν να κρατήσουν στάση αναμονής, να δουν την εξέλιξη των πραγμάτων και να αξιολογήσουν τη νέα κατάσταση που διαμορφωνόταν. Με δύο επίσημα έγγραφα της, το “A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean⁴²” (Μάρτιος 2011) και το “New Response to a Changing Neighbourhood⁴³” (Μάιος 2011), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προχώρησε στη δημιουργία ενός ταμείου που ονομάστηκε Civil Society Facility (με προϋπολογισμό 22 εκατομμυρίων ευρώ για το 2011) και ενέκρινε ένα νέο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο που ονομάστηκε “Strengthening Partnership and Inclusive Growth (SPRING)” με προϋπολογισμό 65 εκατομμυρίων ευρώ για το 2011 και 285 εκατομμυρίων ευρώ για το 2012. Τα δύο αυτά εργαλεία εγκρίθηκαν προκειμένου να αντιμετωπίσει από την πλευρά της η Ε.Ε. την ανθρωπιστική και κοινωνική κρίση στις χώρες της Νότιας Μεσογείου που υφίσταντο τις επιπτώσεις από την Αραβική εξέγερση. Με το πρώτο πρόγραμμα η Ε.Ε. θέλησε να στηρίξει τους εξεγερμένους νέους με την δημιουργία κοινωνίας πολιτών. Στα πλαίσια αυτά, και για μια ακόμη φορά, η Ε.Ε. επιχειρούσε να βοηθήσει στην προώθηση των δημοκρατικών θεσμών στον Αραβικό κόσμο, στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (η κατάσταση κατά τη διάρκεια αλλά και μετά την «Αραβική Άνοιξη» χειροτέρευσε στον τομέα αυτό), στην προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, στην καλή διακυβέρνηση και στο κράτος δικαίου. Η νέα αυτή προσέγγιση στόχευε σε τρία κυρίως ζητήματα: α) στο δημοκρατικό μετασχηματισμό και την οικοδόμηση δημοκρατικών θεσμών, β) ισχυρότερη συνεργασία με την Αραβική κοινωνία (αλλαγή στάσης και στόχευσης με τη μετακίνηση από το κρατικό στο κοινωνικό επίπεδο) και, γ) στην αειφόρο ανάπτυξη. Στον άμεσο σχεδιασμό της Ε.Ε. ήταν: α) η αύξηση της ανθρωπιστικής βοήθειας, παροχή τροφής και στέγης στους μετανάστες, β) την οργάνωση της απομάκρυνσης Ευρωπαίων και άλλων πολιτών

⁴² European Commission, “A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean”, http://eeas.europa.eu/euromed/docs/com2011_200_en.pdf (πρόσβαση στις 9/11/2015)

⁴³ European Commission, “New Response to a Changing Neighbourhood”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com_11_303_en.pdf (πρόσβαση στις 9/11/2015)

από τις επικίνδυνες ζώνες και την παροχή ενός μηχανισμού πολιτικής προστασίας, και γ) την διαχείριση ενός πιθανού μαζικού και μεγάλου κύματος μεταναστών στην Μεσόγειο που θα θέλουν να μπουν στην Ε.Ε.

Η νέα Ευρωπαϊκή προσέγγιση στο πρόβλημα βασίστηκε, για ακόμη μια φορά, στη λογική των κινήτρων. Μεταρρυθμίσεις στις χώρες της Νοτίου Μεσογείου, κίνητρα για χρηματοδότηση και συνεργασία προκειμένου αυτό να επιτευχθεί, ώστε το κύμα μετανάστευσης να μειωθεί αισθητά προς την Ε.Ε. Για πρώτη φορά ωστόσο, η Ε.Ε., έχοντας και την θετική εμπειρία απ την πρωτοβουλία της «Ένωσης για τη Μεσόγειο», προχώρησε και στη θέσπιση συγκριμένων δράσεων: α) την προώθηση δημιουργίας μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων ώστε να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας στις χώρες της Νοτίου Μεσογείου, β) την αύξηση των δανειοδοτούμενων ποσών από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων προς τις χώρες της περιοχής, γ) την επέκταση των προγραμμάτων ανασυγκρότησης της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης και τέλος, δ) την προώθηση της διαπραγμάτευσης ώστε να δημιουργηθούν γρήγορα περιοχές ελεύθερου εμπορίου. Έμφαση και προτεραιότητα δόθηκε στους τομείς της ενέργειας (για παράδειγμα στην Αίγυπτο κατά τη διάρκεια της «Αραβικής Άνοιξης» υπήρχαν μεγάλες διακοπές στην ηλεκτροδότηση της χώρας, όπως επίσης λόγω των αναταραχών έχει καταστραφεί μέρος του μηχανολογικού εξοπλισμού και των ενεργειακών εγκαταστάσεων), της υποστήριξης αναπτυξιακών προγραμμάτων στις αγροτικές περιοχές και στην παροχή εκπαίδευσης και υλικοτεχνικής υποστήριξης στις επικοινωνίες.

4.1 Θεσμικές Πρωτοβουλίες

Μετά την «Αραβική Άνοιξη» ελήφθησαν πολλές θεσμικές πρωτοβουλίες τόσο σε επίπεδο σχέσεων Ευρώπης – χωρών Νοτίου Μεσογείου, όσο και στο καθαρά Ευρωπαϊκό επίπεδο με την ωρίμανση των Ευρωπαϊκών πολιτικών και την θωράκιση της Ε.Ε. με νέους θεσμούς για τον συντονισμό και την προστασία της από τις νέες προκλήσεις. Ένα στοιχείο που παρατηρείται και χαρακτηρίζει τις Ευρωπαϊκές θεσμικές πρωτοβουλίες μετά την «Αραβική Άνοιξη» και κυρίως μετά

τα τρομοκρατικά χτυπήματα στο Παρίσι στις 7 Ιανουαρίου και στις 13 Νοεμβρίου του 2015, είναι η επιστροφή στο ρεαλισμό σε ότι αφορά το σχεδιασμό και τη θεσμική θωράκιση της Ε.Ε. και στην εφαρμογή «σκληρής ισχύος» στην αμυντική και εξωτερική πολιτική της Ε.Ε. (απόφαση για επέκταση βομβαρδισμών εναντίων του ΙΚ στη Συρία από τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία).

Αντιμετώπιση της Μετανάστευσης και του Προσφυγικού Ζητήματος

Καθόλη τη διάρκεια της «Αραβικής Άνοιξης» αλλά σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό μετά λόγω της δράσης του ΙΚ σε Συρία και Λιβύη, υπήρξαν μεταναστευτικά ρεύματα από τη Νότια Μεσόγειο προς την Ευρώπη. Η Ιταλία δέχθηκε το μεγαλύτερο κύμα μεταναστών λόγω του εμφυλίου στη Λιβύη. Αργότερα, με την Συριακή κρίση, το πρόβλημα εντάθηκε για την Τουρκία και το Λίβανο (περίπου 1.000.000 μετανάστες σε κάθε χώρα) και φυσικά για την Ελλάδα που καλείται να αντιμετωπίσει μεταναστευτικές ροές άνω των 4000 ατόμων σε καθημερινή βάση. Το 2013 οι Ιταλικές αρχές είχαν υπολογίσει τους μετανάστες που βρέθηκαν στα Ιταλικά χωρικά ύδατα σε περίπου 108.000 ανθρώπους⁴⁴. Μετά όμως από τον πνιγμό 360 μεταναστών στα Ιταλικά ύδατα (έξω από το Ιταλικό νησί Lampedusa), έγινε αντιληπτό από τις Βρυξέλλες ότι χρειαζόταν μια Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία για τη διαχείριση του προβλήματος⁴⁵. Έτσι, στις 27 Αυγούστου του 2014 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφάσισε την αντικατάσταση της Ιταλικής επιχείρησης Mare Nostrum που είχε ξεκινήσει το 2013 από μια πανευρωπαϊκή επιχείρηση που ονομάστηκε Επιχείρηση Triton, όπου ήρθε να συμπληρώσει την Επιχείρηση Ασπίδα στην Ελλάδα και την αντίστοιχη της Επιχείρηση Poseidon στη Βουλγαρία. Τον συντονισμό όλων των Επιχειρήσεων τον είχε η Frontex. Στην Επιχείρηση Triton θα ενσωματώνονταν και δυο άλλες μικρότερες Ευρωπαϊκές Επιχειρήσεις που ήταν σε

⁴⁴ Brady H., "Mare Europaeum? Tackling Mediterranean Migration", http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_25_Mare_Europaeum.pdf, (πρόσβαση στις 17/11/2015), σ. 1

⁴⁵ Από την αρχή της «Αραβικής Άνοιξης» η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε επεξεργαστεί σενάρια μαζικής εισροής μεταναστών – προσφύγων στην Ευρώπη και είχε θέσει ένα αριθμό περί τις 60.000 μετανάστες ως το όριο που από εκεί και πέρα η κατάσταση θα θεωρούνταν εξόχως επικίνδυνη και θα χρειαζόταν συλλογική πανευρωπαϊκή δράση. Brady H., "Mare Europaeum? Tackling Mediterranean Migration", http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_25_Mare_Europaeum.pdf, (πρόσβαση στις 17/11/2015), σ. 1

εξέλιξη στην Κεντρική Μεσόγειο, η Επιχείρηση Hermes και η Επιχείρηση Aeneas⁴⁶.

Επίσης η Ε.Ε. δημιούργησε το Eurosur. Ένα πανευρωπαϊκό πληροφοριακό δίκτυο για την επιτήρηση των ακτών που φιλοδοξούσε να αντικαταστήσει τις εθνικές υπηρεσίες στο ρόλο της ακτοφυλακής.

Ωστόσο η Frontex δεν είχε διαχειριστεί στο παρελθόν ποτέ τόσο μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις σε καταστάσεις κρίσεις. Την εποχή εκείνη δεν υπήρχε επικεφαλής μετά την αποχώρηση του προηγούμενου διευθυντή της, δεν είχε ούτε ανάλογο προϋπολογισμό και μέσα για να φέρει εις πέρας μια τέτοια αποστολή. Ο ρόλος της ήταν περιορισμένος στο συντονισμό μικρών συνοριακών ελέγχων και περιπολιών. Κατά τα έτη 2013-2014 η FRONTEX υποστήριξε την Βουλγαρία, Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία στη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών από τα θαλάσσια και χερσαία τους σύνορα. Η υποστήριξη αυτή συμπεριλάμβανε και το European Patrols Network (EPN). Το EPN είναι ένα σύστημα κοινών περιπολιών μεταξύ των χωρών της Schengen. Το EPN έγινε πιο αποτελεσματικό από το Δεκέμβριο του 2013 με την δημιουργία του Eurosur, ενός πανευρωπαϊκού πληροφοριακού δικτύου που επιτρέπει στις υπηρεσίες συνοριακών ελέγχων να ανταλλάσσουν δεδομένα παρατήρησης και δορυφορικές πληροφορίες (surveillance and satellite data).

Η Ε.Ε. προχώρησε επίσης στην επέκταση του Visa Information System στις προξενικές αρχές των χωρών μελών της Schengen στα κράτη της Βόρειας Αφρικής. (έγινε το 2012)

Στις αρχές του 2013, η Ε.Ε. ανέπτυξε μια Αποστολή Συνοριακής Βοήθειας στη Λιβύη (EUBAM) προκειμένου να παράσχει βοήθεια και εκπαίδευση στις τελωνιακές αρχές και στην ακτοφυλακή της χώρας. Παρείχε σχετική εκπαίδευση σε προσωπικό σε πολλές περιοχές της Λιβύης.

Επίσης, το Δεκέμβριο του 2013, η Ε.Ε. υπέγραψε μετά από μακροχρόνιες συνομιλίες συμφωνία με την Τουρκία για τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών. Σύμφωνα με αυτή τη συμφωνία η Τουρκία είναι υποχρεωμένη όχι μόνο να παίρνει πίσω τους δικούς της πολίτες που παράνομα έχουν εισέλθει στο έδαφος της Ε.Ε.

⁴⁶ Brady H., "Mare Europaeum? Tackling Mediterranean Migration", http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_25_Mare_Europaeum.pdf, (πρόσβαση στις 17/11/2015), σ. 2

αλλά να παίρνει πίσω και όλους εκείνους τους μετανάστες που εισήλθαν της Ε.Ε. από τα Τουρκικά σύνορα⁴⁷.

Γιατί είναι η αναγκαία η παραμονή των νέων ανθρώπων στις χώρες καταγωγής τους; Η Ε.Ε. έχει ως αρχή μια κατά τα άλλα ορθολογική στρατηγική για τον εκδημοκρατισμό των χωρών της Νότιας Μεσογείου, και αυτή η στρατηγική της αντίκειται στην τάση μετανάστευσης των πλέον δυναμικών στοιχείων μιας κοινωνίας, όπως είναι οι νέοι και οι μορφωμένοι, από τους τόπους καταγωγής τους προς άλλους ανεπτυγμένους προορισμούς. Η προώθηση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων σε συνδυασμό με την ύπαρξη νέου και σχετικά μορφωμένου πληθυσμού σε μια χώρα της Νοτίου Μεσογείου σταδιακά οδηγεί και στη φιλελευθεροποίηση της κοινωνίας και στην κοινωνική απαίτηση για δημοκρατικούς θεσμούς⁴⁸. Αυτή είναι η απλή φιλοσοφία της Ευρωπαϊκής στρατηγικής που δεν αντιμετωπίζει θετικά τη μετανάστευση και θέλει την προώθηση της οικονομικής συνεργασίας. Οι μετανάστες ουσιαστικά υπονομεύουν την προοπτική των χωρών τους στο εκδημοκρατισμό.

Η Συζήτηση για τη Δημιουργία της European Border and Coast Guard Agency (EBCGA)

Το 2015 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (European Border and Coast Guard Agency – EBCGA). Η νέα Υπηρεσία θα αντικαταστήσει τη FRONTEX και θα έχει περισσότερες και μεγαλύτερες δικαιοδοσίες σε σχέση με το παρελθόν στη διαχείριση και φύλαξη των συνόρων της Ε.Ε. Η νέα Υπηρεσία θα έχει προϋπολογισμό 143 εκατ. ευρώ για το 2015, 238 εκατ. ευρώ για το 2016, 281 εκατ. ευρώ για το 2017 και θα αγγίξει τα 322 εκατ. ευρώ μέχρι το 2020. Το προσωπικό της υπολογίζεται σε 1000 άτομα. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 18 Δεκεμβρίου 2015, τα κράτη μέλη υποστήριξαν θερμά την πρόταση αλλά καμία απόφαση δεν έχει ακόμη ληφθεί.

⁴⁷ Brady H. (2014), "Schengen maritime border: Another annus horribilis in the Med?", *EUISS*, 28:6, σ. 2

⁴⁸ Parkes Roderick, "Migration: new push and pull dynamics", http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_34_Migration.pdf (πρόσβαση στις 1/12/2015)

Ο λόγος που προτάθηκε η δημιουργία αυτής της νέας Υπηρεσίας είναι διότι το όλο σύστημα της προστασίας των Ευρωπαϊκών συνόρων και ακτών με το προηγούμενο καθεστώς απεδείχθη αναποτελεσματικό απέναντι στη διαχείριση της κρίσης του μεταναστευτικού. Η δημιουργία της νέας Υπηρεσίας στηρίζεται στα άρθρα 77, παράγραφος 2 (β) και (δ), στο άρθρο 79, παράγραφος 2(γ) της ΤFEU. Η EBCGA θα λειτουργεί παράλληλα και σε συνεργασία με τις εθνικές συνοριοφυλακές και ακτοφυλακές των χωρών μελών της Schengen. Η EBCGA θα συντονίζεται με το Σύστημα Schengen και το Common European Asylum System. Επίσης η EBCGA θα συντονίζει τις ενέργειές της με την European Fisheries Control Agency και την European Maritime Safety Agency. Η EBCGA θα είναι σε θέση να εκτελεί επιχειρήσεις παρατήρησης επιχειρώντας με drones πάνω από τη Μεσόγειο. Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Διαστήματος με το σύστημα παρατήρησης “Copernicus” που διαθέτει θα παρέχει σε πραγματικό χρόνο δορυφορικές εικόνες στη νέα Υπηρεσία παράλληλα με την παροχή στοιχείων και πληροφόρησης από το υφιστάμενο σύστημα παρακολούθησης συνόρων Eurosur. Η νέα Υπηρεσία θα έχει την δυνατότητα να επεμβαίνει για τη διαχείριση των κρίσεων στα κράτη μέλη (είναι ένα σημείο που διχάζει την Επιτροπή και τις Εθνικές Κυβερνήσεις) Η νέα Υπηρεσία θα έχει τη δυνατότητα να στέλνει εκπροσώπους της σε γειτονικές τρίτες χώρες και να επιχειρεί στο έδαφος τρίτων χωρών. Η νέα Υπηρεσία θα έχει γραφείο και ομάδες δράσεις που θα μεριμνούν για την επιστροφή των παράνομων μεταναστών πίσω στις χώρες τους.

Ενίσχυση της Common Security and Defence Policy (CSDP)

Η εξαγωγή των προβλημάτων της ασφάλειας της Νοτίου Μεσογείου προς τον πυρήνα της Ευρώπης και στις Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες υπό τη μορφή ακραίας Ισλαμικής τρομοκρατίας και υβριδικών απειλών ασφάλειας έχει ενεργοποιήσει την CSDP και τον ρόλο της στην πρόληψη και διαχείριση κρίσεων εκτός Ε.Ε.

Στα πλαίσια της CSDP, η οποία είναι ένας υβριδικός βραχίονας μιας μελλοντικής και ολοκληρωμένης Ευρωπαϊκής Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, ενισχύονται οι αποστολές της στην περιοχή της υπό-Σαχάριας Αφρικής και της Βόρειας Αφρικής προκειμένου να λειτουργήσει ως παράγοντας προώθησης της

σταθερότητας σε προβληματικές περιοχές ενδιαφέροντος της Ε.Ε. Σύμφωνα με στοιχεία του Μαΐου του 2015, η CSDP είχε περίπου 6,000 άτομα προσωπικό της ανεπτυγμένο σε διάφορες αποστολές ανά τον πλανήτη⁴⁹.

Ενίσχυση των EU Integrated Political Crisis Response Arrangements – IPCR

Πριν την IPCR υπήρχε η EUs Single Intelligence Analysis Capacity (SIAC) που ήταν ένα όργανο που συνέλεγε πληροφορίες σχετικά με τις μεταναστευτικές ροές εντός της Ε.Ε. και μελετούσε πως αυτές επηρεάζουν την Ε.Ε. και γνωμοδοτούσε στις σχετικές πολιτικές της. Το IPCR δημιουργήθηκε τον Ιούνιο του 2013 με στόχο να αντικαταστήσει το SIAC και τα Crisis Coordination Arrangements (CCA). Τα CCA είχαν δημιουργηθεί με τη σειρά τους μετά την επίθεση στις ΗΠΑ στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001 και τις βομβιστικές επιθέσεις στη Μαδρίτη το 2004 και στο Λονδίνο το 2006. Ωστόσο τα CCA είχαν αποδειχθεί πολύ γραφειοκρατικά και περίπλοκα με αποτέλεσμα να μην μπορούν να είναι αποτελεσματικά ως συντονιστικό όργανο και εργαλείο διαχείρισης επειγόντων περιστατικών και μεγάλων κρίσεων. Έτσι σχεδιάστηκε το IPCR σε μια πιο λειτουργική βάση με σκοπό την κινητοποίηση όλων των σχετικών υπηρεσιών και οργάνων μεταξύ των θεσμών και των κρατών μελών της Ένωσης για τον αποτελεσματικότερο συντονισμό και τη διαχείριση μιας κρίσης.

Τον Σεπτέμβριο του 2015 η τότε Προεδρία της Ένωσης από το Λουξεμβούργο, δημιούργησε μια ιστοσελίδα στην οποία θα υπάρχει παρακολούθηση σε πραγματικό χρόνο των εξελίξεων των κρίσεων που αφορούν την Ένωση. Τα δεδομένα στην ιστοσελίδα θα καταχωρούνται από τις υπηρεσίες της European External Action Service (EEAS), της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου (GSC) και από τα κράτη-μέλη. Η ανάγκη για τον συντονισμό των δράσεων για την αντιμετώπιση κρίσεων από την Ε.Ε. είναι μεγάλη καθώς όταν ξέσπασε η κρίση με τις μεταναστευτικές ροές στην Ευρώπη, η Ε.Ε. στηριζόταν μόνο στις Επιχειρήσεις υπό την CSDP (EUNAVFOR Med) και στις Ευρωπαϊκές

⁴⁹ Tardy Thierry (2015), *CSDP in Action – What Contribution to International Security?*, Paris: EU Institute for Security Studies, σ.7

υπηρεσίες FRONTEX και στο European Asylum Support Office. Η CCA ποτέ δεν είχε ενεργοποιηθεί πλήρως (λόγω πολυπλοκότητας) και είχε λειτουργήσει μόνο επί τη βάσει ανταλλαγής πληροφοριών σε τρεις περιπτώσεις: κατά τη διάρκεια της τρομοκρατικής ενέργειας στη Βομβάη το 2008, τον σεισμό στην Αιτή το 2010, και στην έκρηξη του ηφαιστείου Eyjafjallajökull στην Ισλανδία επίσης το 2010.

Στις 9 Νοεμβρίου του 2015, το Συμβούλιο Δικαιοσύνης και Εσωτερικών της Ε.Ε. δέχθηκε το αίτημα του Προέδρου του Συμβουλίου της Ε.Ε. για να τεθεί σε πλήρη εφαρμογή ο μηχανισμός IPCR της Ένωσης. Ήταν η πρώτη φορά που συνέβαινε αυτό.

4.2 Οι Προοπτικές μιας Νέας Στρατηγικής

Η αστάθεια στα νότια και ανατολικά σύνορα της Ε.Ε. θα συνεχιστεί και θα πρέπει να αναζητηθούν λύσεις, στρατηγικές και ευρύτερες συμμαχίες ώστε να γίνει αποτελεσματική διαχείριση του προβλήματος.

Εκτός από τις ενέργειες που πρέπει και μπορούν να γίνουν εντός της Ε.Ε., θα μπορούσαν να γίνουν και στοχευμένες συνεργασίες με κράτη της Νοτίου Μεσογείου. Αυτό συνεπάγεται ενίσχυση των δεσμών με τα status quo κράτη της περιοχής. Το Μαρόκο και η Τυνησία είναι δύο πολύ καλά παραδείγματα. Έχουν συγκροτημένους μηχανισμούς και είναι ικανά να παρέχουν αποτελεσματική συνεργασία μαζί με τα υπόλοιπα κράτη της Ε.Ε. στον διασυνοριακό έλεγχο. Το Μαρόκο έχει εκφράσει τη βούληση να λειτουργήσει ένα σύστημα παροχής ασύλου και να διευθετήσει τα ζητήματα και το καθεστώς χιλιάδων μεταναστών που έρχονται από κράτη της υπό-Σαχάριας Αφρικής (Μάλι, Ακτή Ελεφαντοστού, Γουινέα, Σουδάν, Σομαλία, κλπ.)

Επίσης, μέχρι σήμερα αξιόλογα αποτελεσματική έχει αποδειχθεί η δράση της Τυνησιακής ακτοφυλακής.

Επίσης στόχος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι να βοηθήσει και να δώσει κίνητρα στις κυβερνήσεις των χωρών της Βόρειας Αφρικής ώστε να κρατήσουν εκεί το κύμα των μεταναστών και να μην χρειάζεται να περάσουν την Μεσόγειο για

να αναζήτηση καλύτερων προοπτικών και συνθηκών ζωής. Χώρες όπως η Αίγυπτος, η Αιθιοπία, ο Νίγηρας, το Μάλι και το Σουδάν είναι χώρες κλειδιά στη διαχείριση του μεταναστευτικού.

Ακόμη, η Ευρώπη, σε στενή συνεργασία με την UNHCR και τον IOM, θα πρέπει να έλθουν από κοινού σε μια καταρχήν συμφωνία, ένα *modus Vivendi*, με το στρατιωτικό καθεστώς της Ερυθραίας, προκειμένου να διευθετηθεί εκεί το ζήτημα της μαζικής φυγής νέων ανθρώπων προς την Ευρώπη. Θα πρέπει ενδεχομένως να παρακαμφθεί – στα πλαίσια του πολιτικού ρεαλισμού – εκεί το ζήτημα των δημοκρατικών θεσμών (άλλωστε αυτό συνέβαινε για χάρη της ανάσχεσης της τρομοκρατίας και με τα αυταρχικά καθεστώτα της Νότιας Μεσογείου) και να βρεθεί λύση στο θέμα.

Μία άλλη εξέλιξη που σχετίζεται με τις μαζικές μεταναστευτικές ροές από την περιοχή του Λεβάντε είναι η επιτάχυνση εξομάλυνσης των σχέσεων μεταξύ Ε.Ε. – Τουρκίας, και η χρηματοδοτική ενίσχυση της Τουρκίας προκειμένου να διαχειριστεί το μεταναστευτικό πρόβλημα. Ωστόσο, αν και αποτελεί το συγκεκριμένο γεγονός μια πολύ πρόσφατη εξέλιξη, η Τουρκία παρά τις χρηματοδοτήσεις που έλαβε, δεν δείχνει σημεία συνεργασίας και διάθεσης ανάσχεσης των μαζικών μεταναστευτικών ροών, κυρίως αυτών προς την Ελλάδα, αντίθετα χρησιμοποιεί τους μετανάστες-πρόσφυγες ως μοχλό προώθησης της δικής της αναθεωρητικής ατζέντας στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο.

Παρά τα προβλήματα που παρατηρούνται σήμερα στις σχέσεις Ευρώπης – Νοτίου Μεσογείου, η συνεργασία μεταξύ των χωρών των δύο περιοχών εμφανίζεται να έχει προοπτικές. Μια αισιόδοξη εξέλιξη θα ήταν η στενότερη συνεργασία μεταξύ της Ε.Ε. και των status quo κρατών της Νοτίου Μεσογείου. Αν ξεκινήσει μια ουσιαστική συνεργασία μεταξύ τους τότε το παράδειγμα αυτό ως οδηγός καλής πρακτικής θα περάσει και στα υπόλοιπα κράτη της περιοχής που θα βλέπουν ότι μένουν εκτός των εξελίξεων.

Κεφάλαιο 5

Οι Προϋποθέσεις Βιώσιμης Συνεργασίας Ε.Ε. – Νότιας Μεσογείου

Μετά την εμπειρία της «Αραβικής Άνοιξης» και των εξελίξεων που έχουν ακολουθήσει, το ερώτημα που τίθεται είναι τι μπορεί να γίνει ώστε να καταστεί η Ευρω-Μεσογειακή συνεργασία βιώσιμη. Μια πρώτη απάντηση σε αυτό το ερώτημα έχει δοθεί ήδη μέσα από την αλλαγή της στάσης της Ε.Ε. και ορισμένων χωρών της Νότιας Μεσογείου μπροστά στην κρισιμότητα της κατάστασης στην περιοχή. Οι σχέσεις έχουν γίνει πιο ώριμες και πιο συνειδητές με κοινό στόχο: την προώθηση της συνεργασίας για την σταθερότητα και την ασφάλεια στη Μεσόγειο. Από εκεί και πέρα, υπάρχουν πρόσθετα ζητήματα που πρέπει να συμφωνηθούν και να προωθηθούν.

Στα Ενεργειακά

Μπορούν να γίνουν κοινά επιχειρηματικά σχήματα εκμετάλλευσης των ενεργειακών πεδίων και των αγωγών μεταφοράς της ενέργειας από τους τόπους εξόρυξης στους τόπους κατανάλωσης. Μέσω αυτών των κοινών σχημάτων θα ενωθούν τα ενεργειακά συμφέροντα Ευρώπης και Νότιο Μεσογειακών χωρών-παραγωγών.

Υπάρχει άλλωστε το προηγούμενο παράδειγμα του κοινού Αιγυπτιακού-Ισραηλινού αγωγού φυσικού αερίου El Arish – Ashkelon που ξεκίνησε να στέλνει Αιγυπτιακό φυσικό αέριο στο Ισραήλ το 2008 και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της Αραβικής Άνοιξης στην Αίγυπτο. Σήμερα λόγω της δράσης τσιχαντιστικών ομάδων στο Σινά και τριών δολιοφθορών στον αγωγό, έχει διακοπή η παροχή φυσικού αερίου στο Ισραήλ, όμως η σύνδεση των ενεργειακών συμφερόντων των δύο χωρών έχει διαδραματίσει ρόλο σταθεροποιητικό ακόμη και όταν στην εξουσία της Αιγύπτου βρισκόταν ο Ισλαμιστής πρόεδρος Μόρσι.

Ενίσχυση της Περιφερειακής Συνεργασίας

Σε πολιτικό επίπεδο οι σχέσεις μεταξύ των χωρών της Νότιας Μεσογείου παραμένουν ελάχιστες και οριακές. Το θετικό στοιχείο είναι ότι παρά την εμπειρία της «Αραβικής Άνοιξης» εξακολουθούν να υφίστανται οι παλαιές σχέσεις, δηλαδή η Συμφωνία Ειρήνης Αιγύπτου – Ισραήλ (Camp David Accords – 1978), η Συμφωνία του Όσλο μεταξύ του Ισραήλ και της Παλαιστινιακής Αρχής (Oslo Peace Accords – 1993), και η Συμφωνία Ειρήνης Ιορδανίας – Ισραήλ (1994).

Ιδιαίτερα στο ζήτημα της συνεργασίας των Αραβικών κρατών με το Ισραήλ παρατηρείται μια «συνεργασία» μεταξύ Αιγύπτου – Ιορδανίας – Ισραήλ στην αντιμετώπιση της Χαμάς και των αδελφών τρομοκρατικών ομάδων που την συμπληρώνουν, καθώς επίσης η αποτυχία της «Αραβικής Άνοιξης» δείχνει να έχει επιφέρει σοβαρό δομικό και ιδεολογικό πλήγμα στην «Μουσουλμανική Αδελφότητα» που με διάφορους τρόπους στο παρελθόν τορπίλιζε τις συμφωνίες ειρήνευσης και συνεργασίας των Αραβικών κρατών με το Ισραήλ.

Ακόμη, με άξονα την αντιμετώπιση της δράσης διάφορων τσιχαντιστικών ομάδων στα σύνορα της Αιγύπτου με τη Λιβύη καθώς και στο Σινά, αρχίζουν να διαμορφώνονται νέες συμμαχίες στο εσωτερικό του Αραβικού κόσμου που δεν αφήνουν όμως έξω το Ισραήλ αυτή τη φορά, ακόμη και αν η συνεργασία του είναι σε επίπεδο μυστικών υπηρεσιών (όμως η συνεργασία είναι πάλι με άξονα τα ζητήματα άμυνας και ασφάλειας και όχι μια ευρύτερη συνεργασία όπως φιλοδοξεί η Ε.Ε.). Έτσι, παρατηρείται η συνεργασία της Αιγύπτου με τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, ή η συνεργασία μεταξύ Σαουδικής Αραβίας – Ισραήλ, ωστόσο όπως έχουμε σημειώσει αυτές οι νέες παράξενες συμμαχίες εξυπηρετούν την αναδιάταξη δυνάμεων και ισορροπιών στην ευρύτερη περιοχή χωρίς να έχουν ευρύτερο χαρακτήρα. Ωστόσο, οι σημερινές επαφές μπορούν ενδεχομένως να φέρουν στο μέλλον και ευρύτερες συνεργασίες στην οικονομία, την ενέργεια και το εμπόριο. Σε ότι αφορά την συνεργασία Αιγύπτου – Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, από κοινού εκτέλεσαν αεροπορικές επιχειρήσεις εναντίων θέσεων Ισλαμιστών στη Λιβύη (έγιναν μάλιστα και δημοσιογραφικές αναφορές για

ενίσχυση των Ισλαμιστών από το Κατάρ⁵⁰) μεταξύ Ιουλίου και Αυγούστου του 2014⁵¹.

Στο επίπεδο της θεσμικής ενδο-Νότιο Μεσογειακής συνεργασίας, ο μόνος οργανισμός περιφερειακής συνεργασίας που υπάρχει για τα κράτη της ευρύτερης Βόρειας Αφρικής και Μέσης Ανατολής είναι ο Αραβικός Σύνδεσμος. Σήμερα αριθμεί 22 κράτη-μέλη⁵², όμως σε αυτόν τον Οργανισμό συμμετέχουν και εκφράζονται μόνο τα Αραβικά κράτη ενώ δεν συμμετέχουν σημαντικά μη-Αραβικά κράτη της περιοχής όπως η Τουρκία, το Ιράν και το Ισραήλ.

Σε ότι αφορά ειδικότερα τα ζητήματα ασφάλειας, ο μόνος οργανισμός που υφίσταται για τα κράτη της Μέσης Ανατολής είναι το Συμβούλιο των Χωρών του Κόλπου⁵³ (Gulf Cooperation Council – GCC). Ωστόσο σε αυτόν τον οργανισμό συμμετέχουν και εκφράζονται μόνο τα κράτη του Κόλπου.

Στο επίπεδο της συνεργασίας μεταξύ Ε.Ε. – χωρών Νοτίου Μεσογείου, ο ασφαλέστερος τρόπος για μια βιώσιμη εταιρική σχέση είναι η συμφωνία πάνω σε κοινούς στόχους και η συν-διαχείριση των κοινών θεμάτων μαζί με τα status quo κράτη της περιοχής.

Για την Οικονομική Ανάπτυξη

Το ζήτημα της σταθερότητας και της ασφάλειας της περιοχής της Μεσογείου συνολικά, επηρεάζει αποφασιστικά την προοπτική ανάπτυξης της Νοτίου Μεσογείου. Προκειμένου να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη και συνεργασία στην περιοχή θα πρέπει να καθοριστούν συγκεκριμένα πλέον βήματα – ένας Οδικός Χάρτης – για την ανάπτυξη της περιοχής, προκειμένου να αρχίσει να

⁵⁰ Kirkpatrick D., Schmitt E. (2014), “Egypt and United Arab Emirates said to have secretly carried out Libya airstrikes”, *New York Times*, August 25

⁵¹ Georgy M. (2014), “Sinai militant group says it beheaded four Egyptians”, *Reuters*, August 28

⁵² Στον Αραβικό Σύνδεσμο συμμετέχουν η Αλγερία, το Μπαχρέιν, τα νησιά Κομόρες, το Τζιμπουτί, η Αίγυπτος, το Ιράκ, η Ιορδανία, το Κουβέιτ, ο Λίβανος, η Λιβύη, η Μαυριτανία, το Μαρόκο, το Ομάν, η Παλαιστινιακή Αρχή, το Κατάρ, η Σαουδική Αραβία, η Σομαλία, το Σουδάν, η Συρία (τη θέση έχει καταλάβει η μετριοπαθής Συριακή αντιπολίτευση), η Τυνησία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η Υεμένη, ενώ καθεστώς παρατηρητή έχει η Ερυθραία.

⁵³ Συμμετέχουν το Μπαχρέιν, το Κουβέιτ, το Ομάν, το Κατάρ, η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Στο παρελθόν είχαν γίνει και συνομιλίες για συμμετοχή της Ιορδανίας, του Μαρόκου και της Υεμένης.

σχηματίζεται και ένας χρονικός ορίζοντας για πολίτες και επιχειρήσεις στους εταιρικούς και προσωπικούς τους σχεδιασμούς. Η περιοχή της Νοτίου Μεσογείου έχει αγορά και οικονομική δυναμική και θα πρέπει να δοθούν εγγυήσεις και κίνητρα ώστε οι Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις να επενδύσουν εκεί που οι συνθήκες το επιτρέπουν.

Για το Μεταναστευτικό-Προσφυγικό

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία⁵⁴, από τον Ιανουάριο ως τον Οκτώβριο του 2015, περισσότεροι από 1,8 εκατομμύρια άνθρωποι εισήλθαν παρανόμως τα σύνορα της Ε.Ε. Από αυτούς, οι 980.000 αιτήθηκαν χορήγησης ασύλου. Όπως αντιλαμβανόμαστε, το πρόβλημα είναι πολύ μεγάλο για την Ε.Ε. και δημιουργεί και σφοδρές εντάσεις στο εσωτερικό της Ένωσης. Η Ε.Ε. θα πρέπει να αναλάβει δράση ώστε να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες ώστε η διαχείριση του μεγάλου όγκου του μεταναστευτικού να διεκπεραιώνεται εκτός Ευρωπαϊκών συνόρων. Για να γίνει αυτό θα πρέπει να δοθούν κίνητρα στα κράτη status quo της Νοτίου Μεσογείου να αναλάβουν δράση. Κίνητρα δεν σημαίνει μόνο χρηματοδοτήσεις. Κίνητρα σημαίνει κάτι πολύ ευρύτερο και μπορεί να περιλαμβάνει ειδικές πολιτικές και οικονομικές σχέσεις ίσως καλύτερες ακόμη και από μια Συμφωνία Σύνδεσης (αυτό θα ικανοποιούσε την πλευρά εκείνη που δεν θα ήθελε να προχωρήσει σε πλήρη αποδοχή του Ευρωπαϊκού κεκτημένου).

⁵⁴ Niblett Robin, "What are the Big Challenges Facing Europe?", <http://www.bbc.com/news/uk-35125052> (πρόσβαση στις 5/1/2016)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κλείνοντας την παρούσα μελέτη είναι χρήσιμο να εξάγουμε ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα που αφορούν την πορεία των σχέσεων και της συνεργασίας Ευρώπης – Νοτίου Μεσογείου, πριν, κατά τη διάρκεια και κυρίως μετά την «Αραβική Άνοιξη».

Πολύ πριν το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης», οι σχέσεις Ευρώπης – Νοτίου Μεσογείου σε επίπεδο μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών και των χωρών της Νοτίου Μεσογείου μεμονωμένα, ήταν επιβαρυνμένες από τις αποικιακές πολιτικές «σκληρής ισχύος» των Ευρωπαϊκών κρατών απέναντι στα κράτη της Νότιας Μεσογείου και του Λεβάντε. Ωστόσο, και σε επίπεδο σχέσεων μεταξύ της Ε.Ε. και των χωρών της Νότιας Μεσογείου, με τη χρήση πολιτικών και μέσων «ήπιας-μαλακής ισχύος» πάλι η συγκεκριμένη σχέση δεν απέδωσε. Επίσης, οι σχέσεις Ευρώπης – χωρών Νοτίου Μεσογείου κινήθηκαν μέσα από δύο σχεδόν ταυτόχρονες αφετηρίες: τις Βρυξέλλες και το Παρίσι. Οι Βρυξέλλες επεδίωκαν μια εταιρική σχέση με τα κράτη της Νότιας Μεσογείου. Το Παρίσι λόγω ειδικών σχέσεων με τον Αραβικό κόσμο και πολυδιάστατων συμφερόντων, επεδίωκε και εκείνο αναθέρμανση των σχέσεων Ευρώπης – Μεσογείου. Οι προσπάθειες της Ε.Ε. δεν απέδωσαν διότι κινούνταν στα πλαίσια ενός γενικού πλαισίου στρατηγικής, ήταν υπεραισιόδοξες και φιλελεύθερες χωρίς να θέτουν συγκεκριμένους τακτικούς στόχους προς επίτευξη. Αντίθετα, οι προσπάθειες της Γαλλίας έφεραν, έστω οριακά, αποτελέσματα διότι έθεταν εξ αρχής συγκεκριμένους τακτικούς στόχους προς υλοποίηση. Ακόμη, η λογική που έφερε κοντά τα Δυτικό-Ευρωπαϊκά κράτη αρχικά, μετά την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, σε διαδικασίες στενής συνεργασίας και ολοκλήρωσης, δεν λειτούργησε στην περίπτωση των χωρών της Νοτίου Μεσογείου και του Λεβάντε καθώς εκεί η περιφερειακή συνεργασία και ολοκλήρωση είναι ισχυρή και ευκαιριακή. Η μόνη συνεργασία που επετεύχθη αφορούσε την εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ Αιγύπτου και Ιορδανίας με το Ισραήλ καθώς και των «διπλωματικών» σχέσεων των Παλαιστινίων με το Ισραήλ, και αυτό κυρίως χάρη στο διαμεσολαβητικό ρόλο των ΗΠΑ και όχι αυτόν της Ε.Ε. Τέλος, σε ότι αφορά την περίοδο πριν το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης», προτεραιότητα δίνεται στο εμπόριο και στην

οικονομική συνεργασία. Η λογική είναι ότι αν η οικονομική συνεργασία προχωρήσει, τότε κάποια στιγμή θα έρθει και η δημοκρατία στη Νότια Ευρώπη.

Για την περίοδο 2011-2013, δηλαδή την περίοδο εκδήλωσης και εξέλιξης της «Αραβικής Άνοιξης», αυτό που παρατηρούμε είναι ότι πλέον το σκηνικό είναι ασταθές και η Ευρώπη προσπαθεί να προσεγγίσει τη Νότια Μεσόγειο με ένα διπλό τρόπο. Από τη μία να παράσχει άμεσα την αναγκαία χρηματοδότηση για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης και των αναγκών των δοκιμαζόμενων κοινωνιών. Ο δεύτερος τρόπος αφορά την ίδια την Ευρώπη που από τη μία προσπαθεί να αντιμετωπίσει τη δική της οικονομική κρίση και τα δικά της κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, ενώ από την άλλη εξετάζει πολύ πιο ώριμα σε σχέση με το παρελθόν το ποιο μείγμα πολιτικής θα ήταν το προσφορότερο ώστε να επέλθει σταθερότητα στο Μεσογειακό περιβάλλον. Η «Αραβική Άνοιξη» όμως επηρεάζει και αλλάζει και την ίδια την Ευρώπη. Το περιβάλλον ασφάλειας της Ευρώπης μεταβάλλεται ριζικά και από ασφαλής προορισμός, η Ευρώπη μπαίνει στο στόχαστρο της Ισλαμικής τρομοκρατίας μέσα από υβριδικές επιθέσεις και αναθεωρητικές στρατηγικές. Οι υβριδικές τρομοκρατικές επιθέσεις θα ενταθούν μετά τον Αραβικό ξεσηκωμό με τη δημιουργία του Ισλαμικού Κράτους, του πυρήνα δηλαδή του σύγχρονου Ισλαμικού αναθεωρητισμού. Μέσα στην Ευρώπη, Μουσουλμάνοι Ευρωπαίοι πολίτες, που ζουν στην Ευρώπη ειρηνικά για δεκαετίες, βλέπουν με τρόμο τα παιδιά τους να ενστερνίζονται το ριζοσπαστικό Ισλάμ και να θέλουν να πολεμήσουν για την υπεράσπιση του Ισλαμικού Κράτους, αλλά από την άλλη να μένουν άπραγοι από το φόβο της διπλής απομόνωσης (απομόνωση από την συντηρητική κοινωνία, απομόνωση και από τους ομόθρησκούς τους).

Ένα πρόσθετο στοιχείο που έρχεται στο προσκήνιο την περίοδο της εξέλιξης της «Αραβικής Άνοιξης» είναι η σταδιακή αύξηση του ρόλου της Γερμανίας στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων στην Ε.Ε. στα θέματα της Ευρωπαϊκής «Εξωτερικής Πολιτικής» και η αντίστοιχη μείωση του ρόλου της Γαλλίας. Ένα ακόμη στοιχείο είναι ότι ο λόγος στα ζητήματα της Ευρωπαϊκής πολιτικής αρχίζει να φεύγει από τις πρωτεύουσες των ισχυρών κρατών-μελών της Ε.Ε. και σταδιακά να περνά στις Βρυξέλλες και στα συλλογικά όργανα της Ε.Ε. Ωστόσο, ακόμη σε αυτή τη φάση των εξελίξεων, η Ευρώπη δεν μπορεί να απομακρυνθεί από τη

λογική των προγραμμάτων «ήπιας ισχύος» της οικονομικής συνεργασίας και της προώθησης της ανάπτυξης.

Για την περίοδο μετά το 2013, όπου έχουμε ουσιαστικά το τέλος της «Αραβικής Άνοιξης» και ένα εντελώς νέο και επικίνδυνο πια σκηνικό για την Ευρώπη, η «Αραβική Άνοιξη» έρχεται και αλλάζει εντελώς τα δεδομένα παίζοντας καταλυτικό ρόλο στην Ευρω-Μεσογειακή συνεργασία. Καταλυτικό ρόλο για τη στροφή της Ε.Ε. έπαιξαν τα αποτελέσματα της «Αραβικής Άνοιξης» μέσα στην ίδια την Ευρώπη που είδε όχι μόνο να απειλούνται τα υπεράκτια συμφέροντά της και οι επενδύσεις της, αλλά είδε να απειλείται η ίδια η ασφάλεια και συνοχή στο εσωτερικό της. Τα τρομοκρατικά χτυπήματα, κυρίως στο Παρίσι τον Ιανουάριο και το Νοέμβριο του 2015, άνοιξαν μια μεγάλη συζήτηση και έθεσαν σε δοκιμασία ολόκληρο το θεσμικό πλαίσιο για την άμυνα και την ασφάλεια της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, άνοιξε μια συζήτηση για το σε ποιες περιπτώσεις θα ενεργοποιούνται τα άρθρα 42.7, 44 και το σημαντικότερο άρθρο 222 της Συνθήκης της Λισσαβόνας (TFEU)⁵⁵, καθώς επίσης δοκιμάστηκε και η αποτελεσματικότητα της σημερινής δομής και λειτουργίας των σχετικών Ευρωπαϊκών οργάνων.

Σε αυτό το νέο εξαιρετικά αποσταθεροποιημένο και επικίνδυνο σκηνικό, τα ζητήματα ασφάλειας κυριαρχούν. Η σταθερότητα και η ασφάλεια είναι προϋπόθεση πλέον για την οικονομική συνεργασία, την ανάπτυξη και τη δημοκρατία στη Νότια Μεσόγειο. Αυτό που παρατηρούμε σε αυτή την τρίτη φάση των σχέσεων Ευρώπης – Νοτίου Μεσογείου είναι ο ενεργότερος πλέον ο ρόλος της Ε.Ε. σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας στη Μεσόγειο. Η Ε.Ε. προβάλλει πολύ πιο ώριμη, με προφίλ μεγάλης δύναμης στην περιοχή. Τουλάχιστο αυτό βλέπουμε να συμβαίνει και να περιορίζεται στον χώρο της Βόρειας Αφρικής, ιδιαίτερα μετά την ενεργότερη συμμετοχή της Ρωσίας στην περιοχή του Λεβάντε. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει μια γενικότερη μετακίνηση της θέσης της Ε.Ε., η οποία αντιμετώπιζε τον ευρύτερο χώρο της Νοτίου Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής ως ενιαίο σύνολο, ενώ τώρα τη βλέπουμε να διαφοροποιείται και να δίνει έμφαση στην προώθηση της σταθερότητας στην υπο-Σαχάρια Αφρική και στη Βόρειο Αφρική. Ενδεχομένως αυτή νέα στάση της Ε.Ε. να υποδηλώνει και μια νέα γεωπολιτική αρχιτεκτονική στη Μεσόγειο και έναν νέο

⁵⁵ Parkes Roderick, "Migration and terrorism: the new frontiers for European solidarity", http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_37_Article_222.pdf (πρόσβαση στις 12/12/2015)

διαχωρισμό της ευρύτερης περιοχής σε νέες σφαίρες επιρροής. Στο πλαίσιο αυτό, η Βόρεια Αφρική - με εξαίρεση την περίπτωση της Λιβύης που άλλωστε για πολλές δεκαετίες παραμένει ουσιαστικά αποκομμένη από τις διεθνείς και περιφερειακές συνεργασίες – αρχίζει να προβάλλει ως εταίρος της Ε.Ε. στα ζητήματα ασφάλειας και ελέγχου της Μεσογείου και του πλούτου της. Είναι σαφώς μια νέα κατάσταση στις σχέσεις Ευρώπης – Νοτίου Μεσογείου. Αυτό σημαίνει πως σταδιακά οδηγούμαστε, παρά τις αρρυθμίες που είναι φυσιολογικό υπό τις υφιστάμενες συνθήκες να παρατηρούνται, σε μια πιο ουσιαστική συνεργασία μεταξύ Ευρώπης – χωρών της Νοτίου Μεσογείου όπου πλέον οι γεωπολιτικοί στόχοι και ο ρεαλισμός θα υπαγορεύουν το πλαίσιο και τον ρυθμό προόδου της συνεργασίας. Και η συνεργασία αυτή βλέπουμε να εξελίσσεται και στο επίπεδο που αφορά την ενδο-Νότιο-Μεσογειακή συνεργασία μεταξύ των χωρών της περιοχής με κοινούς στόχους και συμφέροντα.

Συμπερασματικά θα λέγαμε πως η «Αραβική Άνοιξη» και τα απεχθή «προϊόντα» που κληρονόμησε στο διεθνές και περιφερειακό σύστημα, τελικά ίσως λειτουργήσουν ευεργετικά σε ότι αφορά την συνεργασία μεταξύ των μη Ευρωπαϊκών Μεσογειακών κρατών, των κρατών αυτών με την Ε.Ε. Με τη σειρά της η Ε.Ε., μέσα από την ωρίμανση ως μεγάλη δύναμη και την υιοθέτηση ρεαλιστικών και ενός μείγματος ήπιων και σκληρών πολιτικών, θα καταφέρει να αναγνωριστεί ως ισχυρός και αξιόπιστος εταίρος στη Μεσόγειο. Δεν αρκούν όμως μόνο οι διεθνείς και περιφερειακές συνθήκες για να κάνουν μια στρατηγική συνεργασία βιώσιμη και αμοιβαία χρήσιμη. Θα πρέπει να τηρηθούν και ορισμένες προϋποθέσεις. Μια προϋπόθεση είναι να είναι και τα δύο μέρη προσηλωμένα στο κοινό στόχο για την προώθηση της σταθερότητας και της ασφάλειας στη Μεσόγειο. Μια δεύτερη προϋπόθεση είναι να υπάρξει στενή συνεργασία και να δημιουργηθούν σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ των υπηρεσιών και του προσωπικού που θα αναλάβουν την διατήρηση της σταθερότητας και της ασφαλείας στη Μεσόγειο. Μια τρίτη προϋπόθεση είναι να υπάρχουν διαρκή κίνητρα και να δημιουργηθεί κοινή κουλτούρα ασφάλειας μεταξύ των υπηρεσιών και του προσωπικού Ε.Ε. – χωρών Νότιας Μεσογείου για την προώθηση της σταθερότητας και της ασφάλειας στην περιοχή. Μια επιπλέον προϋπόθεση είναι να μην επιχειρηθεί η προώθηση ανεξάρτητων πολιτικών επιλογών από κανένα κράτος ή από καμία μεριά που θα υπονομεύσει την κοινή προσπάθεια. Τέλος,

στους θύλακες σταθερότητας που θα δημιουργηθούν να υπάρξει άμεσα σχέδιο συνολικής ανασυγκρότησης – από την σίτιση και την παιδεία μέχρι την οργάνωση της αγοράς εργασίας και της οικονομίας των χωρών της Νότιας Μεσογείου. Και αυτό να γίνει με σεβασμό στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και να δουν κυρίως οι νέοι άνθρωποι στις χώρες αυτές ότι υπάρχει προοπτική στον τόπο τους, να δοθούν κίνητρα σε παραγωγικούς τομείς και φορείς της Ευρωπαϊκής επιχειρηματικής κοινότητας να επενδύσουν στους Νότιο-Μεσογειακούς θύλακες σταθερότητας και να αντιστραφεί το αρνητικό κλίμα που σήμερα επικρατεί στη Νότια Μεσόγειο. Το γεωπολιτικό κόστος διαιώνισης της αστάθειας στη Μεσόγειο δεν θα συγκρίνεται με το όποιο κόστος αναλάβει η Ε.Ε. για να δημιουργήσει ελπίδα και προοπτικές στους ανθρώπους της Νότιας Μεσογείου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Burban Jean-Louis** (1993), *To Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Αθήνα: Το Ποντίκι
- Cordesman Anthony** (2011), *Rethinking the Arab Spring*, Washington D.C.: Center for Strategic and International Studies
- European Commission** (2008), *Concepts of Terrorism*, Amsterdam: COT Institute for Safety, Security and Crisis Management
- Hoffman Frank** (2007), *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Virginia: Potomac Institute for Policy Studies
- Inbar Efraim** (2014), *The New Strategic Equation in the Eastern Mediterranean*, Tel Aviv: Bar-Ilan University
- Judt Tony** (2005), *Η Ευρώπη μετά τον Πόλεμο*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Khader Bichara** (2013), *The European Union and the Arab World: From the Rome Treaty to the Arab Spring*, Catalonia: European Institute of the Mediterranean
- Mazower Mark** (1998), *Σκοτεινή Ήπειρος*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Ratner Paul** (2013), *Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification*, Washington D.C.: Congressional Research Service
- Tardy Thierry** (2015), *CSDP in Action – What Contribution to International Security*, Paris: EUISS
- Wulf De Luc** (editor) (2009), *Economic Integration in the Euro-Mediterranean Region*, Center for Social and Economic Research
- Βοσκόπουλος Γιώργος** (2008), *Η Οικοδόμηση της Ευρώπης*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα
- Βοσκόπουλος Γιώργος** (2012), *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα
- Εταιρία Ιστορικών Εκδόσεων** (2000), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος Α', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών
- Κούτσης Αλέξανδρος** (1992), *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης

ΑΡΘΡΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Brady H.** (2014), "Schengen maritime border: Another annus horribilis in the Med?", *EUISS*, 28:6, 1-4
- Guehenno Jean-Marie** (2015), "Europe's terror challenge", *The World Today*, 71:6, pp.3-5
- Huntington Samuel** (1993), "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, 72:3, σ.22-49
- Lebl Leslie** (2014), "The Islamist Threat to European Security", *Middle East Quarterly*, Summer Issue, pp.1-13
- Major C., Molling C.** (2015), "A Hybrid Security Policy for Europe: Resilience, Deterrence, and Defense as Leitmotifs", *Stiftung Wissenschaft und Politik*, April 22.
- Sarker Noor Mohammad** (2014), "Arab Spring and the Contemporary Geopolitics of the Middle East", *Peace and Security Review*, 6:12, σ.39-62
- Sijlmassi Fathallah** (2015), "Enhancing Regional Dialogue and Cooperation within the Framework of the Union for the Mediterranean", *European Foreign Affairs Review*, 20:4, σ.465-470
- Teti Andrea, Gervasio Gennaro** (2011), "The Unbearable Lightness of Authoritarianism: Lessons from the Arab Uprisings", *Mediterranean Politics*, 16:2, σ.321-327
- Wouters Jan, Duquet Sanderijn** (2013), "The Arab Uprising and the European Union: In Search of a Comprehensive Strategy", *Yearbook of European Law*, 32:1, σ.230-265
- Κοψαχείλης Βασίλης** (2011), «Η πολιτική ταυτότητα των νέων αραβικών επαναστατικών κινημάτων», *Στρατηγική*, 203:8, σ.110-119
- Τσακίρης Θεόδωρος** (2006), «Η ανατολή της εποχής των πετρελαίων», *Πόλεμος και Ιστορία*, Τεύχος Μαρτίου

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΔΕΛΤΙΑ ΤΥΠΟΥ

- Cooper H., Lee Myers S.** (2011), "Το Δόγμα Ομπάμα στη Μ. Ανατολή», *Καθημερινή*, 4 Ιουνίου

El Ghobashy T, Morajea H. (2015), “Islamic State tightens on Libya stronghold of Sirte”, *The Wall Street Journal*, November 29

European Commission (2015), “Meeting on the Western Balkans Migration Route: Leaders Agree on 17-point plan of action”, *European Commission Press Office*, October 25

Georgy M. (2014), “Sinai militant group says it beheaded four Egyptians”, *Reuters*, August 28

German Federal Foreign Office (2015), “Foreign Minister Steinmeier after foreign ministers meeting on Libya”, *GFFO Press Release*, December 13

Kirkpatrick D., Schmitt E. (2014), “Egypt and United Arab Emirates said to have secretly carried out Libya airstrikes”, *New York Times*, August 25

Nixon Simon (2014), “EU’s Next Challenges are Geopolitical”, *The Wall Street Journal*, July 10

Schmitt E., Kirkpatrick D. (2015), «Η ανησυχητική εξάπλωση του ISIS με παραρτήματα», *Καθημερινή*, Φεβρουάριος 22

Yee Hoyt (2014), “Renewed Focus on European Energy Security”, *Testimony before the U.S. Senate Foreign Relations Committee*, July 8

Λιάγγου Χρύσα (2015), «Τα αποθέματα, ο Λεβιάθαν και οι Αγωγοί East Med και Ποσειδών», *Καθημερινή*, 22 Μαρτίου

Παπακωνσταντίνου Πέτρος (2015), «Η Λιβύη μετατρέπεται σε Σομαλία της Μεσογείου», *Καθημερινή*, Φεβρουάριος 22

Σακκάς Γιάννης (2014), «Η Κρίση του Σουέζ», *Καθημερινή*, Απρίλιος 19

Σουλιώτης Γιάννης (2014), «Έκρηξη μεταναστευτικού ρεύματος λόγω του ISIS», *Καθημερινή*, 12 Οκτωβρίου

Σπαθή Ρουμπίνη (2015), «Το αέριο στη γεωπολιτική σκακιέρα της Αν. Μεσογείου», *Καθημερινή*, 22 Μαρτίου

Φίλης Κωνσταντίνος (2015), «Περιφερειακές κρίσεις και ενεργειακή ασφάλεια», *Καθημερινή*, 22 Μαρτίου

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Behr T., Aaltola M., “The Arab Uprising: Causes, Prospects and Implications”, http://ijbssnet.com/journals/Vol_5_No_5_1_April_2014/33.pdf (πρόσβαση στις 28/10/2015)

Brady Hugo, “Mare Europaeum? Tackling Mediterranean Migration”, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_25_Mare_Europaeum.pdf (πρόσβαση 17/11/2015)

Elakawi Zaki S., “The geostrategic consequences of the Arab Spring”, <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/zaki-samy-elakawi/geostrategic-consequences-of-arab-spring> (πρόσβαση 11/9/2015)

Eurogas, “Long Term Outlook for Gas Demand and Supply 2007-2030”, <http://europeanenergyreview.com/site/pagina.php?id=1981> (πρόσβαση στις 9/12/2015)

European Commission, “A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy”, http://ec.europa.eu/priorities/energy-union/state-energy-union/docs/communication-state-energy-union_en.pdf (πρόσβαση στις 12/12/2015)

European Commission, “A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean”, http://eeas.europa.eu/euromed/docs/com2011_200_en.pdf (πρόσβαση στις 9/11/2015)

European Commission, “European Security Strategy”, <http://www.eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/european-security-strategy/> (πρόσβαση στις 9/11/2015)

European Commission, “Meeting on the Western Balkans Migration Route: Leaders Agree on 17-point plan of action”, http://ec.europa.eu/news/2015/docs/leader_statement_final.pdf (πρόσβαση στις 30/10/2015)

European Commission, “New Response to a Changing Neighbourhood”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com_11_303_en.pdf (πρόσβαση στις 9/11/2015)

European Commission, “Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for the Relations with our Eastern and Southern Neighbours”,
http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (πρόσβαση στις 9/11/2015)

Friedman George, “The Next Phase of the Arab Spring”,
<https://www.stratfor.com/analysis/next-phase-arab-spring> (πρόσβαση στις 9/11/2015)

Gaub Florence, “Arab transitions: late departure, destination unknown”,
http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_24_Arab_transitions.pdf (πρόσβαση στις 8/11/2015)

Gaub Florence, “Waging Eurojihad: foreign fighters in ISIL”,
http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Alert_53_Foreign_fighters_in_ISIL.pdf (πρόσβαση στις 4/12/2015)

Maggie M., “How a Libyan City Joined the Islamic State Group”,
http://www.huffingtonpost.com/2014/11/09/libya-islamic-state_n_6129116.html (πρόσβαση στις 9/11/2015)

Melad Khaled, “The Euro-Mediterranean Trade Relations”, https://mpr.aub.uni-muenchen.de/7085/1/MPRA_paper_7085.pdf (πρόσβαση στις 28/12/2015)

Minard Pierre, “The IPCR arrangements: a joined-up approach in crisis response?”, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_38_IPCR.pdf (πρόσβαση στις 12/12/2015)

Missiroli Antonio, “After Paris: why the Lisbon Treaty”,
http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Alert_50_Lisbon_Treaty_after_Paris.pdf (πρόσβαση στις 30/11/2015)

Niblett Robin, “What are the Big Challenges Facing Europe?”,
<http://www.bbc.com/news/uk-35125052> (πρόσβαση στις 5/1/2016)

Parkes Roderick, “20 years on: rethinking Schengen”,
http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_39_Schengen.pdf (πρόσβαση 12/12/2015)

Parkes Roderick, “Migration and terrorism: the new frontiers for European solidarity”, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_37_Article_222.pdf (πρόσβαση στις 12/12/2015)

Parkes Roderick, “Migration: new push and pull dynamics”,
http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_34_Migration.pdf (πρόσβαση στις 1/12/2015)

Parkes Roderick, “Turkey’s refugee politics”,
http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Alert_44_Turkey_migration.pdf
(πρόσβαση 17/11/2015)

Tardy Thierry, “In groups we trust: Implementing Article 44 of the Lisbon Treaty”,
<http://www.iss.europa.eu/fr/publications/detail-page/article/in-groups-we-trust-implementing-article-44-of-the-lisbon-treaty/> (πρόσβαση στις 17/11/2015)

Wulf L.D., “Economic Integration in the Euro-Mediterranean Region”,
<http://rymayadi.com/wp-content/uploads/2014/11/79e41509407be76e8f.pdf>
(πρόσβαση στις 28/12/2015)

Βοσκόπουλος Γ., «Ενωμένη Ευρώπη: Επιτεύγματα, προβληματισμός και αβεβαιότητα», <http://www.presspublica.gr/enomeni-evropi-epiteygmata-provlimatismosavevaiotita/> (πρόσβαση στις 29/12/2015)

Ιακώβου Χρήστος, «Ποιος ο στόχος; Ευρω-Ισλάμ ή Εξισλαμισμός της Ευρώπης», <http://mignatiou.com/2014/11/pios-o-stochos-evro-islam-i-exislamismos-tis-evropis/> (πρόσβαση 11/9/2015)

Ιγνατίου Μ., «Δραματική αύξηση των φανατικών ισλαμιστών στη Γερμανία»,
<http://mignatiou.com/2015/09/dramatiki-afxisi-ton-fanatikon-islamiston-sti-germania-anamignionte-me-prosfiges-ke-metanastes/> (πρόσβαση στις 24/12/2015)